

PAIS Ágnes

Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum hírét NAGY Géza (1855–1915), a tudós múzeumőr alapozta meg, 1881–1889 között. Ekkor kezdődnek egyebek mellett a szakszerű régészeti ásatások, a székelyföldi középkori falképek kutatása, a sepsiszentgyörgyi levéltári forrásközlés. Utóbbiban jelentős szerepet játszik az, hogy NAGY Géza 1883-ban a *Nemere* helyi hírlap szerkesztőjeként saját szerkesztési politikát folytathatott. A most közzétett adatok nagy részét eddig a szakma sem ismerte, maga a *Nemere* is nehezen hozzáférhető. A dolgozathoz ezért két, NAGY Géza muzeológusi és szakírói munkáját megvilágító levelet mellékelünk, illetve harmadik mellékletként indokoltnak tartottuk újra lehozni a legnagyobb forrásközlést.

Bevezető

NAGY Géza (Gárdony, 1855. aug. 4. – Budapest, 1915. febr. 3.) történész, régész, nyelvész, sokoldalú tudós és szakíró, 1901-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1902-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójára (hadtörténeti gyűjtemény). 1881. november 9-én, huszonhat évesen érkezik Sepsiszentgyörgyre, és 1889. október 30-án ír alá utoljára a Székely Nemzeti Múzeumban. Sepsiszentgyörgyi éveit mindaddig senki nem tárgyalta részleteiben¹, holott életének jelentős, munkásságban gazdag szakasza. MÁRTON Lajos (**A magyar ősrégészeti kutatás múltja**, *Magyar Szemle*, 1931/3.) egyenesen sepsiszentgyörgyi számúzeumról beszél, amely megfosztotta a rendkívül

tehetséges ifjút a szellemi fejlődés lehetőségétől. Érthető, hiszen NAGY Géza a RÓMER Flóris három legjelentősebb tanítványának egyike volt, HAMPEL és CSETNEKI mellett, és már az 1876. évi budapesti nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus nagy jelentésének, a magyar régészettörténetben fordulópont **Compte rendu**-nek is szerkesztője. A kongresszuson, korántsem mellékes, a másfél éves CSEREYné-gyűjtemény is részt vesz, és mire Székely Nemzeti Múzeumnak nevezik, 1877-ben RÓMER a kongresszus révén begyűjtött adatokkal már megjelenteti nevezetes térképét, amelyen ott szerepelnek a székelyföldi töltésvonalatok is. A nagy reményekre jogosult NAGY Géza tehát tudja, hová készül 1881 nyarán, ha az indíték kényszerű is – egy hírlapi cikk miatt kénytelen távozni Budapestről. A cikk a Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteményének 1850. évi, az osztrák katonai hatóság általi kifosztásáról emlékezett meg, éppen a király Budapestre érkezésének napján. A hiteles adatokat ugyanis igazából csak neki volt lehetősége kiadni és – megjelentetni. Így következik életében az a bizonyos nyolc esztendő, amelyet MÁRTON Lajossal ellentétben az 1915-ös *Dolgozatok*beli nekrológ Kolozsváron egészen másként értékel. A tudós, írja, vidéki elszigeteltségének köszönhetően került el az akkor uralkodó irányzat (pozitivizmus) kishitű csapdáját, a magyar történelemben, úgymond, mindenütt csak idegen hatást keresést, és ezért hozhatott új levegőt visszatértekor. Tény, hogy az a NAGY Géza, aki harmincnégy évesen visszatérül a fővárosba, már jónevű tudós.

Másrészt, csakugyan, hová is érkezett nyolc évvel korábban? 1881-ben a Székely Nemzeti Múzeum hőskora zárul le. A két alapító hatéves küzdelme nyomán az egyik legrégebb magyar múzeumnak NAGY Géza érkezésekor alig egy hónapja, de *Alapszabályai* rendezték jogi státusát.² Nagy árat fizettek érte: VASADY Gyula fél éve halott. A férfit, aki a mai legnagyobb határon túli magyar múzeum szakmai alapítója volt, harminchat évesen gyűrte le a tüdőbaj, az utolsó évek megfeszített munkája és az ellenséges helyi közeggel a múzeumért vívott szabályos háború. A múzeum mögött azonban

* Budapest, Lajos u. 102A, I/1, H-1036

változatlanul ott magasodik az ismertebb alapító társ, özv. CSEREY Jánosné ZATHURECKY Emília alakja. CSEREYné az ügynek nemcsak lelke és munkása a kezdetektől, de kapcsolatai – és vasakarata – nélkül az intézmény nem jutott volna túl az első évtizedek visszatérő válságain. 1879-ben a múzeumért síkra szálló szakma, a felelős minisztérium, végül a CSEREYné által megmozgatott politikusok nyomására Háromszék megye és Sepsiszentgyörgy vállalni kényszerül 1877-es felajánlását, és helyet adnak a gyűjteményeknek – a MIKÓ-kollégiumban. A saját fejlődését mégiscsak fontosabbnak találó MIKÓ azonban nem igazán örül a kakukktojásnak. NAGY Géza is hamarosan két tűz között találja magát.

Az új múzeumőr

VASADY Gyula halála³ után a kulcsokat ideiglenes múzeumőrként dr. SZÁSZ István⁴ MIKÓ-kollégiumi tanár veszi át. CSEREYné siet rendes utódot keresni: a régi támogatók, JANCSÓ Benedek és DANIEL Gábor udvarhelymegyei főispán segítik, PULSZKY Ferenchez fordulnak tanácsért. Felmerül TERGINA Gyula neve, aki 1875-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségértárában dolgozik, újabban numizmatikai cikke jelent meg (ő később ismert tankönyvíró lesz). RÉTHY László, akit egy éve avattak doktorrá, JANCSÓ Benedek ötlete lehet, mert nemrég még ő is Aradon tartózkodott. RÉTHY szintén a Magyar Nemzeti Múzeumban, a régészeti osztályon dolgozik, ő javasolhatja maga helyét NAGY Gézát, aki RÖMER Flóris pártfogoltjaként 1875 óta ugyanott díjnok. Kítűnő a kapcsolatuk később is, RÉTHY rendszeresen közölni fog a sepsiszentgyörgyi sajtóban, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban igazgatóúr-társak is lesznek.

1881. október 15-én az igazgatóság öt jelentkezőből hármat, dr. TÖMÖSVÁRY Ödönt, NAGY Gézát és a szintén pályázó SZÁSZ Istvánt terjeszti fel a felügyelőbizottságnak választásra.⁵ A döntés még aznap megtörténik: az igazgatóság ugyan érezhetően SZÁSZ Istvánt támogatta, de esetében jogi összeférhetlenséget

állapítanak meg, ezért NAGY Géza mellett foglalnak állást, aki november 14-én át is veszi a kulcsokat.

Az új múzeumőr energikusan, azonnal munkához lát. Megismerkedik a mintegy 14 000 tárgynyi gyűjteménnyel, és 1881. dec. 22-én benyújtja első költségvetési tervezetét, amelynek tételei világosan tükrözik elképzeléseit, és előlegezik a következő évek irányvonalát: szakkönyvek és Székelyföld-szakirodalom beszerzése (pótlása), gyarapítás (rendszeres ásatások és tárgyvásárlás), értesítő kiadása (publicitás), egyéb (konzerválás, adminisztráció). Ehhez hozzáadódik a többi VASADYtól megörökölt tevékenység folytatása: az intézményközi kapcsolatok (kiállítások, feldolgozás), a személyes szakmai kapcsolatok és a képzés (tanulmányutak), a folyamatosan érkező adományok fogadása, és természetesen mindenek alapja, a múzeumi anyag rendezése-feldolgozása. Utóbbiakhoz mellékletként teljes terjedelemben közlünk két rendkívül fontos levelet, különben megpróbálunk a NAGY Géza szakmai szerepét kiemelő mozzanatokra szorítkozni, és nem tárgyaljuk pl. az adományozás útján történő gyarapodást, amelynek főhőse változatlanul CSEREYné.

Az első látványos feladat: 1881. dec. 19-én a Múzeum az iparművészeti múzeum **országos könyvkiállítására** három (akkor legalábbis) unikum régi magyar könyvét küldi.⁶ 1883-ban ugyanott, az **országos ötvösművészeti kiállításon** a huszonhét háromszéki tárgyból öt származik a múzeum gyűjteményéből – NAGY Géza ekkor egyben a megyei kiállításbizottság jegyzője.⁷ 1882. április 13–14-én kerül sor a Székely Nemzeti Múzeum **első igazi régészeti ásatására** (Kézdivásárhelyen, a temető mellett, Oroszfa felől).⁸ Ugyanakkor kezdik meg HUSZKA Józseffel⁹ a **falképkutatást**. HUSZKA mindvégig közreműködik, külső munkatársnak tekinthetjük: már 1881-ben a múzeum anyagára alapozta a magyar díszítőművészetre irányuló, később a magyar szecessziót alapozó kutatását, és még 1888-ban is dolgoz fel múzeumi hímzésanyagot¹⁰. 1882-ben együtt járják Gelencét, Besenyőt¹¹, CSEREYné hívja fel a figyelmüket a

zabolai templomra is. A gelencei falképek kibontását és lerajzolását eredményező kiszállás költségeit a múzeum fizeti, a székelyföldi falképkutatást tehát intézményesen, a Székely Nemzeti Múzeum indította el.¹² A falképkutatásra hadd térjünk vissza a szerkesztő NAGY Géza és HUSZKA barátsága kapcsán. 1883-ban újabb ásatás, ezúttal Sepsiszentgyörgyön, az őrkői, majd az Olt-parti (eprestetői) telepet¹³ kutatják. HUSZKA gyűjti is a néprajzi anyagot (textíliát, a múzeum megvásárolja), majd **egy székely kúriát mérnek fel** (ez több mint valószínű, hogy az **1885-ös országos kiállítás**hoz kapcsolódik, és ez esetben az első magyarországi Skansen-épület felállításában vettek részt).¹⁴ A kívülről bejövő régészeti leletek, egyéb anyag is részletes dokumentációt nyer (magyarosi bronzkard Udvarhely megyéből, bölöni rézkori lelet¹⁵, Sepsiszentgyörgy-pacéi 1849-es golyók stb.). A múzeumőr nyomköveti az alkalmi beszerzési lehetőségeket is, 1886-ban pl. a bodzavámi régi pestisfogó és kályhaelemek árveréséről levelez. 1888-ban a helyi hatóságok figyelmének köszönhetően, utánjárás nyomán kerül be a zágoni lelet¹⁶.

Intézményi kapcsolatként elég volna önmagában is a folytonosságot biztosító 1882. évet áttekinteni. Januárban NAGY Géza az Országos régészeti s embertani társulat ülésén mutatja be a múzeumot. Tavasszal szakkiadványok beszerzésére, tanulmányútra (ma továbbképzésnek mondanánk) utazik fel Budapestre – az ókori érmek meghatározása, a középkori ikonográfia és a bronzkori kultúrák eredete érdekl.¹⁷ Az Akadémia továbbra is küldi a szakkönyveket, nyár végétől belügyminiszteri rendeletre a m. kir. állami nyomda és a m. kir. egyetemi nyomda kötelezpéldányait küldi. Ősszel TÖRÖK Aurél kéri bekapcsolódásukat (régésze-ti) embertani anyag tudományos begyűjtésébe. Az Embertani Múzeum szakembert is felajánl 1883-ra a sepsiszentgyörgyi őstelepek megásásához, PERÉNYI Józsefet. 1882 végén NAGY Géza még egyszer Budapestre és a Dunántúlra utazik, Kolozsváron útbaejti SZABÓ Károlyt.

Mind ez a későbbiekben folytatódik. A múzeumtól cserekiadványt, támogatást kér fiata-

labb testvére, a gyulafehérvári. Az anyag meghatározásában továbbra is partnerek a nagy központok szakemberei, HAMPEL József pl. 1887 végén küld vissza jelentős éremanyagot. A nagy intézmények mellett a helyiek szerepe sem jelentéktelen: 1885-ben RÉVAY Lajos¹⁸ végez hitelesítő ásatást Illyefalván, korábbi, 1877-es (római konzuláris) emlélete helyén, 1886-ban GYÁRFÁS Jenő útján kerülnek be adományozott festmények (régii kapcsolat: a múzeumi fegyvergyűjtemény alapján festette meg 1881-ben a **Tetemrehívást**¹⁹).

Végül röviden a külső sajtóvisszhangról: a múzeumot kétszer mutatja be NAGY Géza idején jószemű látogató, 1884-ben TÉGLÁS Gábor²⁰, 1888-ban BODOLA Sándor²¹. A volt MIKÓs diák TÉGLÁSSal különben jó munkakapcsolat alakul ki, akárcsak HUSZKÁval. A nyolcvanas években többször megfordul majd a környéken, NAGY Géza és SZÁSZ István társa a Besenyő–Réty–Magyarós kiszálláson 1885-ben, és számos írást is közöl Sepsiszentgyörgyön, pl. 1887-ben ő számol be a jánosfalvi sziklakarcolatról, a bodzakrasznai kincsleletről.²²

A tudósító muzeológus és a szakíró

NAGY Géza, akárcsak elődje és CSEREYné, kiemelten fontosnak tartja a sajtó- és szakirodalmi nyilvánosságot. Tapasztalata is van ezen a téren, Budapestén, 1878–79-ben bedolgozott az *Egyetértés*nek. Alig érkezett meg, 1882. jan. 3-án a *Nemere*²³ már közli a múzeum 1881. évi gyarapodását. Egy hónapra rá cikk konferálja be az új szakembert, és nyomtatásban, még részletesebben hozza le a már említett költségvetési tervezetét. A hírek közvetlenül vagy közvetetten érintik a múzeumot: pl. a februári meggyegülés úgy határoz, kéri az országgyűlést és az akadémiát, küldjék meg a múzeumnak kiadványaikat, illetve évi dotációt kérnek a kormánytól. VASADYnak a sírköve is szóba kerül. Márciusban lejön az első két hónap gyarapodási jelentése, majd a hír, hogy megkezdődtek a kézdivásárhelyi ásatások (utóbb, májusban a jelentés is). A hírek, közlemények gyakran szerző nél-

küliek, de sokszor lehet következtetni. A hónap közepén elhasad a zabolai református templom régi, 1644-beli harangja. A *Nemere* leírja a harangot, és mellesleg jelzi, hogy ugyanakkor a templom egy régi, 1661-beli zsolttároskönyve a Székely Nemzeti Múzeumba került. A tudósító személyén tehát fölösleges gondolkodnunk. A hírek nem mindig felhőtlenek. Az április 22-i NAGY Géza-előadás többszöri bekonferálását a kudarc nyugtázása követi.²⁴

1882 februárjában érkezik meg Sepsiszentgyörgyre HUSZKA József. Kutatásairól folyamatosan tájékoztatók fognak megjelenni – legelőször június 1-jén (**A besenyői templom**). NAGY Gézát magát is megragadja a művészet-történeti tárgy, így születik meg júliusban **A gelencei falfestmények** – pár év múlva a **A kilyéni falfestmények**²⁵, mely egyben a falképeknek a középkori magyar festészetbe történő illesztésére tett kísérlet. Más művészet-történeti témáról is meg fog emlékezni (**Két régi brassai festőről**),²⁶ és élhetünk a gyanúperrel, a HUSZKA kutatásairól szóló többi beszámoló is a NAGY Géza tollából származik. 1882 októberében pl. megtudjuk, hogy HUSZKA addig hat templom falképeit bontotta ki,²⁷ a cikk egybeveti az egyes falképek témáit, korukat boncolgatja.

A lapszerkesztő szakíró és muzeológus

A *Nemere* amúgy is mutatott érdeklődést nívós szakmai információk iránt. Az 1882. júniusi ojtói útleírás, amikor az 1637-beli feliratú kőtömböt ismertetik, feltehetőleg GYÁRFÁS Győzőé, és pl. az 1884-ben ARANKA Györgyről szóló anyagot sem valószínű, hogy NAGY Géza írta volna. 1882 novemberében azonban különleges lehetőség adódik: BERNSTEIN Márk, a kiadó arra kéri fel a múzeumórt, venné át a hírlap szerkesztését MÁLIK Józseftől, mert az az új, most induló helyi laphoz, a *Székely Nemzet*hez²⁸ megy át. NAGY Géza a felügyelőbizottsághoz benyújtott kérvényében PULSZKY és HERMAN Ottó példájára hivatkozik, akik múzeumórként vállaltak lapszerkesztést – a másodállásra anyagi okokból van szüksége. MÁLIK vitán felül jobb

szerkesztő (Magyarország egyik legjobb korabeli lapszerkesztője volt), de NAGY Gézának világos céljai vannak, és a *Nemere* erre az évre ezek szolgálatába áll.²⁹ Beköszönőjében megnyert külső munkatársként olyan személyiségeket nevez meg, mint RÉTHY László és SZÁDECZKY Lajos. Az eredmények nem maradnak el. Azokat a közleményeket próbáljuk csak felsorolni, amelyeket sem az **Apológia**³⁰, sem a SZINNYEI József **Magyar írók** nem ismertet, illetve a forrásközlést a következő fejezetben tárgyaljuk.

1883 első minket érintő híre: HUSZKA befejezte a magyar díszítőmotívumokról írt művét³¹, és felterjesztette a műemlékek országos bizottságának (MOB) a besenyői falfestmények dokumentációját. A következő szám lehozza a képviselőházi ülés jegyzőkönyvét: a múzeum kötelempéldányt fog kapni az országgyűlési nyomtatványokból (Erdélyben eddig csak Kolozsvár kapta őket). Január–februárban: **Ethnographiai elnevezések** (a nyelvcsaládokról). Gyarapodási jelentés, a december–januári, majd részletek HUSZKA dolgozatából. Március 11-én ugyancsak róla van hír: a MOB kifizeti neki a besenyői falképek lerajzolását, az *Archaeologiai Értesítő*ben lesznek leközzölve. A gelenceiek lerajzolására is megbízatást kap (mi tudjuk, hogy már kész is van), másrészt most hozott a múzeumnak közetmintákat a Rikából és Homoródszentmártonról három római bronz kocsielemet. Ugyan ebben a számban jelenik meg a második ez évi gyarapodási jelentés. Akadémiai hírek következnek: jelzés KÖRÖSI CSOMA-kutatásról, GYÖRGY Endre akadémiai felolvasásának részlete a csángók történetéről, 1894 milleniumi évnek való ajánlása a nagyok által. 1848-as visszaemlékezések is megjelennek (BODOLA Lajos?), folytatásuk április végén, majd július végén – ezek ma már sajnos egyértelmű, hogy meglehetősen pontatlanok, de NAGY Géza még csak régi háromszéki sem volt, hogy ezt számonkérhetnének rajta.

Még március végén újabb HUSZKA-hírek, szivarláda díszítését, tehát iparművészeti alkalmazást rendelt tőle a brassói főispán, illetve beküldte a MOB-nak nemcsak a gelencei, de a homoródszentmártoni falfestmények dokumentációját is. Június végén jelenik meg az év har-

madik gyarapodási jelentése, ugyanabban a számban, amely az **APOR-kódexet** is ismerteti (részleteket is utánközölve), és ugyanitt egy az *Ellenzékből* átvett hír: Székelyudvarhelyen fellettek a harmadik székelyföldi rovásírásos emléket. A hír a NAGY Géza–CSEREYné levelezés tükrében érdekes: NAGY Géza lemásoltatta a TELEKI Téka TELEGDI-féle **Rudimentájából** is a rovásábécéket, készülni dolgozni a témán, érdekelt benne, hisz a Székely Nemzeti Múzeumban is van egy rovásábécé.³² Július eleje: HUSZKA újabb, fizetett megbízatása a MOB részéről a gelencei és a homoródszentmártoni falfestmények kibontására, lerajzolására. Júliusban ad hírt a *Nemere* olvasóinak a múzeum újabb 11 régi magyar könyv-szerzeményéről, egyúttal ismerteti a RMK akkori adatait: ezekből az 1711 előtti magyar könyvekből (1789 db.) 193 nem maradt fenn, 599 pedig unikum példányban van csak meg. A hónap végén SZABÓ Károly is megérkezik, hogy feldolgozza a MIKÓ-kollégium RMK-anyagát, és a múzeumban is talál két újat. Augusztusban régi kályhacsempéket kap adományba az intézmény: részletes leírásuk. HUSZKA újabb támogatást nyer, ezúttal említett könyve kiadására. Szeptember első hete: **A homoród-szentmártoni falfestmények**, részletes leírásuk. Szeptember végén megismétlik a *Székely Nemzet* felhívását **A székely községek pecsétnyomóinak** begyűjtésére a múzeumba³³. Októberben, az antropológus PERÉNYIre várva, ismertetik nemrég megjelent könyvét (**Anthropologia és nyelvészet**), kevésre rá a *Turul* legújabb számát ismerteti a lap. November 1-jén már említett ásatási jelentés (Eprestedő). Év végén történeti adattárat tesz közzé, **Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát**,³⁴ melyet a Rikán belőli honvéd-egylet összegyűjtve a múzeumban helyezett el.

Az utolsó, december végi szám végül jelzi, hogy a szerkesztést jövőtől SZTERÉNYI József veszi át. Egy kísérlet lezárult. NAGY Géza már ebben az 1883. évben adott cikket a *Székely Nemzetnek*³⁵, a következő években pedig sokat fog ott közölni, amint azt SZINNYEI is feldolgozta, de a válás békés: az utolsó lapszámon is ő még a feltüntetett felelős szerkesztő.

Saját kiadvány a múzeumnak

A következő években a hírlapi cikkek ritkulnak, nem is próbáljuk kimerítően tovább követni a *Székely Nemzetben* megjelenő anyagokat, mert ebből a jóval hozzáférhetőbb lapból a jelentősebbjét bizonyára feldolgozta SZINNYEI, vagy még közeli, saját emlékként az **Apológia**. Az **Apológia** utáni anyagra a búcsú jegyében térünk vissza. A ritkulás magyarázata egyszerűnek tűnik: a múzeumőr nem akart tovább halogatni egy nagyobb vállalkozást.

A nagy terv, **a múzeum saját értesítője**, láttuk, már az 1881. decemberi költségvetés-tervezetben megjelent. 1882. februári *Nemere*ből tudjuk: NAGY Géza negyedévinek szánta. 1882 őszén az igazgatóság a következőket hagyja jóvá az *Értesítőbe*:³⁶ alapszabályok, a múzeum története, 1881. és 1882. évi jelentések, gyűjtemények és egyes tárgyak részletezése (pl. a hodgyai kannáé, SZÁSZ Istvántól a pillangógyűjteményéé, HUSZKÁTól az ipartárgyaké), NAGY Gézától **A bronzkor eredete**, ami a *Nemere*ben is megjelent³⁷. Mindebből az **Alapszabályokat** sikerül kiadni még az év során – ez lesz **a Székely Nemzeti Múzeum első saját kiadványa**.

1883. június 10-i levél: Az *Értesítő* lassan-lassan készül, biztosítani tudják a vidéki múzeumoknál elérhető színvonalat. 15 ívre számítanak (240 lap), de a nyomása így majd négy évi kiadványra szánt költségvetésüket is felemészti (3–400 forint). Belekerülne a székelyek eredetéről szóló dolgozat, röviden a múzeum története és a tárgyak leírása, HUSZKA két cikke, RÉVAY az illyefalvi leletről, MÁLIK a DACZÓ-család néhány érdekes okleveléről, NAGY Géza a DACZÓ-sírkőről, néhány érdekesebb oklevél a múzeumból, illetve a régi magyar könyvek és a 15–16. századi okmányaik lajstroma. SZENTIVÁNYI Ignác VASADY-életrajza a múzeum történetébe lesz beleszöve. **A bronzkor eredetéről** már nem fér bele – mindenképpen az olyan közleményeket látja fontosabbnak, amelyek vagy közvetlenül a múzeumról, tárgyairól szólnak, vagy pedig a székelységről, a Székelyföldre vonatkoznak.³⁸

Az anyagi gondok már sejtethették, hogy az ügy elhúzódik. 1886. február 2-i levél: ki van

szedve az *Értesítő*hoz (majdani I–II. kötete) a saját 12 1/2 ív anyaga, RÉVAYÉ az illyefalvi leletről, a két HUSZKA-cikk. Bele kellene még kerülnie az 1879-től adományozók névsorának, az adomány megjelölésével (csillaggal a CSEREYné-gyűjtések). Közölni készülnek (nem kerülnek végül bele) egy 17. századi gúnyiratot APAFIról és az erdélyi főurakról, KOMÁROMY kommentárjával, MÁLIKtól egy ismertetést az APAFI korabeli török követségi utasításokról, a múzeumi GYULAY-féle levelek és egy az ő birtokában levő hasonló okirat alapján. Most készíti továbbá az első két ívet a Múzeum történetéről és (a terjedelemből ítélve összegző) leírásával. Ide kerülne VASADY életrajza is SZENTIVÁNYItól.³⁹

A múzeum körül általában is sokasodnak és kiéleződnek a gondok: NAGY Géza nem fogja megérni Sepsiszentgyörgyön tervezett *Értesítő*je megjelenését. A hátrahagyott, kiadásra előkészített anyag BENKE István ideiglenes múzeumőrre marad, JANCSÓ Benedeknek is jut majd belőle korrektúrázásra (itt-ott, főleg CSEREYné irányában lehetett volna melegebb hangú, írja),⁴⁰ és végül 1890–91-ben jelenik meg. De ekkor már legalább benne van a **katalógus**, amit NAGY Géza mindenképpen be akart fejezni távozása előtt, és amelyről a nem éppen Kolozsvárral szemben elfogult KRISTÓF György ezt fogja írni 1942-ben: „E leíró ismertetést valósággal mintaszerűnek tartom. Minden múzeumnak utánoznia kellene, utánoznia kellett volna. Részletes, tudományos, a tárgyakat beszélni kényszerítő rövid magyarázattal nemcsak tájékoztatja az olvasót, hanem szinte vonzza, hívja be a múzeum épületébe a tárgyak megtekintésére. Kár, hogy nem külön, kényelmesen használható füzetben jelent meg. Módszere nem avult el.” Hogy világosabb legyen, fűzzük utána, amit pár oldallal előbb a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületről írt: „az akadémiai és muzeális gondolat... küzdelme miatt az egyesület gyűjteményei kiestek az érdeklődés központjából, s a muzeális munka s tevékenység is ellankadt. Így nevezetesen egyetlen gyűjteménynek sincs máig se nyomtatott katalógusa. Népszerűsítő, a közönség számára való kalauzt is csak az Érem- és Régiségtár adott ki. Ez is csak részleges, csupán a képtárat ismerteteti.”⁴¹

A sepsiszentgyörgyi forrásközlés kezdetei

1881 őszen az **APOR-kódex**et már kiadták, a kódex is visszakérült, a **CSEREYné**-és a **VASADY-kódex**et épp másolja az Akadémia, illetve Kiskunhalason dolgozik rajtuk SZILÁDY Áron.⁴² A múzeum levéltári anyagából történő oklevélközlést, amelyet még MILETZ József kezdett el Temesváron, szintén az Akadémia, a Történelmi Társulat, SZILÁDY folytatja.

NAGY Géza a *Nemerében* bedolgozó munkatársként közöl először kéziratot emléket (a **Családi följegyzések a XVII. századból** egy 1615-ös régi magyar könyvbe tulajdonosa által bejegyzett adatok),⁴³ de az első igazi forrásközlést 1883, a gáttörés éve hozza – látszik, hogy NAGY Géza lett a *Nemere* felelős szerkesztője. Eddigi tudomásunk szerint ez egyben az első Sepsiszentgyörgyön, Háromszéken megvalósított forrásközlés (helyben, Imecsfalván MILETZ csak átirást végzett VASADYval). A *Székelly Nemzeti Muzeumból* rovatcím alatt a múzeum akkor éppen legrégebb magyar nyelvű oklevelét jelenteti meg, 1542-ből.⁴⁴ Utána a KEMÉNY János fejedelem GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézett levelét közli, a moldvai vajda maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét 1632-ből, APAFI Mihály fejedelemét KÖPRILI Ahmed nagyvezírhez; majd a háromszéki jobbágykötésről szóló húsz (!) oklevél következik,⁴⁵ illetve az **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatti⁴⁶ forrásértékű levél az Akadémiát megajánló országgyűlésről.⁴⁷ Forrásközlésre a következő években is kerül sor. 1886-ban **Fogarasi boérok** cím alatt⁴⁸ BORNE-MISSZA Anna fejedelemasszony boérságot adományozó oklevele jelenik meg 1667-ből, a fogarasi boérság eredetére és szervezetére vonatkozó cikksorozat befejezéseként. Forrásközléshez kapcsolódó anyag 1885-ben az **Adatok a török-tatár rabok történetéhez**.⁴⁹ II. RÁKÓCZI György 1658-ki hadjáratában tatár rabságba esett további háromszéki stb. főemberek adataival egészíti ki, a múzeum levéltári

anyaga alapján DEÁK Farkas *Századok*beli közleményét.

A forrásközlés gondolata termékeny talajra hull, forrásközlés a *Székely Nemzetben* a továbbiakban is akad, így a csíkszerkesztő TIVAI NAGY Imre tollából?) egy 1763-as, a Siculicidium előestéjén a Guberniumhoz intézett levél,⁵⁰ majd a *Csarnok. Emlékezzünk régiokról* rovatban ifj. GÖDRI Ferenc közöl betűhív másolatban 1572-ből, Szemerjáról BÁTHORI István fejedelemhez írott levelet, illetve Mihály vajda 1600-ból és BÁTHORI Zsigmond 1602-ből való levelét az aldobolyi rév ügyében, mellékelve az aldobolyi eklézsia 1649. évi számtartó könyvének címdoldalát.⁵¹ CSEREYNÉ György figyelme is kiterjed a továbbiakban gyűjtött anyaga ilyen jellegű értékesítésére: pl. Kolozsváron a *Protestáns közlönyben* 1887. január 6-án **Egyháztörténeti adalékok** cím alatt SZELEPCSÉNY György esztergomi érseknek az 1679. február 18-án APAFFY Mihály fejedelemhez intézett levelét közlik. CSEREYNÉ találta gyűjtőkörítón, jelzi a közlő, a történetíró CSEREY Mihály egyik leszármazottjánál, és a Székely Nemzeti Múzeum okmánytárát fogja gyarapítani.

A visszatérő válság és NAGY Géza búcsúja

A múzeum magánygyűjteményként jött létre, és az **Alapszabályok** 1881-re rendezték közületi gyűjteményi státusát. Fenntartásának biztosítása azonban korántsem megnyugtató. Nem is annyira a folyó költségek, mint inkább a saját épület hiánya miatt. Úgy előbbihez, mint utóbbihoz szélesebb, állandó társadalmi támogatásra volna szükség. VASADY, mintegy szakmai végrendeletként, már az **Alapszabályok** tervében egyleti megoldásra tesz kísérletet – az Erdélyi Múzeum-Egyesület mintája kézenfekvő. JANCSÓ Benedek véleménye ugyanez volt, és újra meg újra felveti, így 1894 végén, valószínűleg már az újabb válság előjátéka kapcsán.

Sajnos, a felügyelőség (tehát a helyi hatóság) úgy véli, egyszerűbben is megszabadulhat a szép, de terhes üggyől. Már 1879-ben meg-

próbálták a MIKÓ-kollégiumra hagyni (és így tkp. iskolai múzeummá sorvasztani). Most ugyanerre történet kísérlet. NAGY Géza levele 1885. március 17-én: a felügyelőség a MIKÓnak akarja felajánlani a Múzeumot, az nevezze ki őnek is egyik tanárát, a megye csak a fizetéséhez járulna hozzá valamennyivel. A MIKÓ másrészt ki szeretné rakni őket az épületből, szükségük van a helyre. Reméli, hogy június végéig befejezi a lajstromozást, és beadhatja a felmondását.⁵²

1885 végén újabb helyi lelkesedés teszi nyilvánvalóvá a helyzet visszasságát, a sajtó követi a szóváltást: Sepsiszentgyörgyön művelődési házat akarnának építeni (közművelődési csarnok), erre háborodik fel CSEREYNÉ: a múzeumnak megígért épületet már el is felejtették? Ha legalább társították volna a kettő ügyét... CSÁSZÁR Bálint, Sepsiszentgyörgy polgármestere válaszol 1886. január végén: elismeri, valóban nem tettek szemmit a múzeum épületeért, igaz, a megyének egyedül nincs is erre elég pénze. Megismételi a korábbi ígéretet: nem fognak megfeledezni a Székely Nemzeti Múzeumról sem, de a közösség is be kellene, hogy szálljon.

A társadalmi segítséggel azonban baj van. NAGY Géza levele CSEREYNÉHEZ (1886. február 2.) jelzi, hogy még a tényleg kitűnő szervező, közösséget mozgató RÉVAY sem tartja kivitelezhetőnek most egy múzeum-egylet megalapítását – a helyi literátus réteg tekintélye túl kevés. Amikor pl. 1885 őszén a sepsiszentgyörgyi tanítókörnek SZÁSZ István tartott előadást az őskorról, és szemléltette is, csak élcelődtek fölötte. A fillérestélyeken, mikor megkísértek előadásokat tartani, az ő (NAGY Géza) előadása még akár sikeresnek is volt mondható (**Rajzok a magyarok őskorából**)⁵³, de a közönség háromnegyede ezt is unta, MÁLIKnak pedig közönsége sem volt. Most heti felolvasásokkal próbálnák ránevelni a közönséget a szellemi dolgok iránti érdeklődésre.⁵⁴

1887. augusztus 28-án kerül sor Sepsiszentgyörgyön a Székely kiállításra. Az illusztris vendégek megtekintik a múzeumot is, és nem éppen szakmai véleményük jobban megkavarja

a kedélyeket, mint eddig bármikor. Még CSEREYné is magyarázatot kér a múzeumórtól. NAGY Gézának betelik a pohár, válasza a vádakra ezúttal igazi **nagyjelentés**, a többször említett **Apológia**. Csend lesz, de nem a régi már.

Utolsó év, 1889, április 7. Felolvasóest a kaszinóban: DOMJÁN Istvánt hirdetik társaként, majd VERESS Károlyról ad hírt a sajtó másik felolvasóként. A felolvasás, **A székelyek eredete és kialakulásáról** rész is megjelenik nyomtatásban.⁵⁵ Április 23-án vendég jár nála, SZABÓ Károly⁵⁶. Furcsa, lehangolt cikk követi két nap múlva, *n.n.* szignóval jegyezve: **Látogatás a Sz. N. Muzeumban**. NAGY Gézát már fojtogatja a raktári tér, a saját épület hiánya, a közöny, vagy épp az ellenséges tekintetek. 1889. július 24-én egy 17–18. századi serleg ügyében keresi levélben CSEREYnét. Utolsó bekezdéseként rezignált megjegyzés: „A múzeum dolgában egyéb újságot nem írhatok, mint amit Nagysád a *Székely Nemzetben* esetleg olvasott, hogy a kollégium előjárósága felmondta a szállást. Ennél többet azonban nem tudok, ezt is csak magánúton hallottam.”⁵⁷

A MIKÓbeli gyűlés 1889. július 7-én volt. A sajtó már július 4-én „befejezett tényként” beszél a MIKÓ-kollégium főgimnáziummá bővítéséről – a helyre valóban szükségük volt. A július 9-én –i– aláírással megjelenő írás jószándékú a múzeummal szemben, de a gyűjtemények szakszerű gondozását a tanárok által biztosítaná. NAGY Géza nem szerepel alternatívaként. Szeptember 21-én a MIKÓ előjáróságának az alispánhoz intézett átiratát hozza az újság, BODOR Tivadar gondnok és BODOR Domokos jegyző aláírásával. Idézni kár, öntömjénezés és tájékozatlanság, demagógia, a múzeumra és a múzeumőrre szórt vádak.⁵⁸

NAGY Géza szeptember 27-én beadja felmondását. 1889. október 26-án inventarizál utoljára Sepsiszentgyörgyön. A múzeumot, fiatalkorának éveit nem felejtí el. 1913-ban ő kéri majd be közlésre LÁSZLÓ Ferenctől az utolsó nagy, háború előtti eródsi ásatás jelentését (korábban meg is tekintette) – a Székely Nemzeti Múzeum ekkor már európai rangú tudományos intézmény.

Utójáték

JANCSÓ Benedek sorai CSEREYnéhez: Sokat gondolkozott, írja 1889. november 7-én, a Múzeum sorsán. „A legjobb természetesen az volna, ha fenn lehetne tartani, mint önálló intézményt, de a múlt sajnos tapasztalatai azt bizonyítják, hogy anyagi erő és érdeklődés hiánya miatt ez nemigen lehetséges. Így hát nem marad más hátra, mint megmenteni az elpusztulástól és a hajléktalanságtól. Ennek legalkalmasabb módja, miután más mód nem kínálkozik, a MIKÓ-kollégium kezelése alá adni, de azon kikötéssel, hogy az mint Székely Múzeum kezelte a kollégium által. A tanárok beadványa, melyet nagy figyelemmel olvastam, arról győz meg, hogy oly emberek, kik a Múzeum fontosságát teljesen érzik és felfogják, amint ugyancsak e beadványból látszik, nem is szándékoznak mint egyszerű iskolai gyűjteményt kezelni, hanem mint nyilvános gyűjteményt. Én azt hiszem, hogy a tanárok kezelése üdvösebb fog lenni, mint a NAGY Gézáé volt. Valószínűen akad közülük egy-két lelkes ember, ki nem engedni elpusztulni, s ha véleményem szabad nyilvánítanom, oda nyilatkozom, hogy Nagyságos aszszonyom ne nyilatkozzék a tanárok óhajtása ellen.”⁵⁹

JANCSÓ Benedek reményei kétséges, megalapozottak-e. Nem csak az előzmények ismeretében: „1889. december 29-én volt Szentgyörgyön a múzeumgyűlés. BENKŐ⁶⁰ tanár-igazgató kinyilatkoztatta, hogy tovább azon épületben nincsen helye a múzeumnak, tegye a nemzet el onnan, és senki fel nem szólalt ott. CSÁSZÁR Bálint mondta, az nem oly dolog, hogy tetszés szerint kidobják, és a város nevében felajánlott helyet a múzeumépület részére.”⁶¹

JANCSÓ Benedek mégis reménykedik. Reményeit 1890. júniusában már a főispán hozzáállására és a jövődj középiskolai tanárookra alapozza.⁶² Évtizedes interregnum következik, szürke évek. Az intézménynek már híre van, tovább viszi tehetetlensége is: a meghívások jönnek. A saját épület gondolata is újra és újra felmerül.⁶³ A megbízott tanár-múzeumőrök pedig, különösen a rokonszenves DOMJÁN

István, végül is valóban jóhiszeműen próbálják végezni feladatukat: bár NAGY Gézához nem mérhetőek, a meghívásoknak mindig eleget tesz a múzeum, a milleniumi kiállításon is ott van, de a századfordulós Párizsban is. A gondolat nem volt rossz, csak sokáig kell várni, míg a szerencse is melléáll: 1898-ban Sepsiszentgyörgyre érkezik LÁSZLÓ Ferenc, 1901-től a múzeum igazgató-őre. 1908-ban csatlakozik hozzá CSUTAK Vilmos: a nagy páros felállt. LÁSZLÓ és CSUTAK vállalják NAGY Géza örökségét, 1915-ben, halálakor nem véletlenül tűzik ki a múzeum épületére is a fekete lobogót. 1916-ra sikerül visszatérni VASADYék eredeti gondolatához is: a múzeum saját ura lesz, alapítványi jogállású független intézmény. Ez teszi jogilag lehetővé az első impériumváltáskor megmenteni jellegének folytonosságát, azt, hogy a két világháború közötti romániai magyar kisebbségnek marad egy nem is akármilyen, intézményes tudományos központja.

NAGY Géza

Levél a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságához

(1. melléklet⁶⁴)

Tekintetes igazgatóság!

Az alapszabályok kötelezőségemre teszik, hogy a Székely N. Múzeum rendezésének előhaladásáról a tekintetes igazgatóságnak jelentést tegyek.

A Magyar N. Múzeumnál többször volt alkalmam egyes osztályok gyökeres átalakításában részt vennem, s azoknál mindig azon tapasztalatra jöttem, hogy mindennemű rendezésnél, különösen ha a tárgyakat régiebb leltárak leírásával kell egybevetni, a rendezendő tömeg áttanulmányozása vesz legtöbb időt igénybe. Ez áttanulmányozás azonban annyi szubjektív momentummal van kapcsolatban, hogy annak előhaladásáról vagy esetleg stagnálásáról alig lehet számot adni.

A székely nemzeti múzeum áttanulmányozandó tömege meghaladja a 14 ezer darabot. Ehhez járul a folyó évi növekedés, mely 178 jegyzőkönyvi szám alatt oly tételeket is foglal magában, hogy a bevezetett tárgyak száma 100, 200, sőt 400 darabra is rúg. Ilyen pl. a 14. számú 300 db., a 21. sz. 86 db., a 29. sz. 400 db., a 75. sz. 70 db., a 101. sz. harmadfélszáz, a 121. sz. 65, a 165. sz. 133 db. tárggyal stb., úgyhogy a

folyó évi növekedés mintegy másfélszer db. tárgyból áll. A növekvésnek mintegy 3/4 részét könyvek és oklevelek képezik.

A rendezés első feladatát most már az képezi, hogy az időnkénti szaporulat mihamarabb beilleszthető legyen a többi tárgyak közé. Első teendőm tehát az, hogy amint e tárgyak beérkeznek, a jegyzőkönyvbe bevezetessenek, s az illető jegyzőkönyvi szám a tárgyakra is ráíratassék. A beérkezett tárgyakat a jegyzőkönyvbe legjellemzőbb tulajdonságaikkal szoktam beírni, pl. akönyveknél a címet, a nyomtatás helyét és idejét, s a könyv alakját. Kéziratoknál az első és utolsó sort; érmeknél az illető uralkodó nevét, a veretés évszámát és helyét, s esetleg a köriratot is; régiségeknél a teljes leírást adom, a méretekkel együtt; majolikáknál, porcelánoknál az edény alapszínét, díszítését, s ahol megvan, a gyár bélyegét stb. Mindez természetesen hosszadalmas munka, de legalább annak, aki utánam átveszi majd a múzeumot, nem kell annyit vesződni a tárgyak provenienciájával, mint nekem kellett és kell.

Boldogult elődöm elégnék tartotta a tárgyakat a jegyzőkönyvben egyszerűen megnevezni, pl. 9/879. szám alatt „3 db. római ezüst pénz (dénár)”; 17/879. sz. alatt osztrák rézpenz”; 20/879. sz. alatt „1 db. réz- s 2 db. ezüstpenz”; 21/879. sz. alatt „3 db. ezüstpenz (Ferdinánd)”; 24/879. sz. alatt „2 db. porcelán kávéscsészék”; 27/879. sz. alatt „7 db. füzet, különféle nyomtatvány”; 31/879. sz. alatt „7 db. vánkosszél hímezve”; 33/879. sz. alatt „4 db. könyv”; 34/879. sz. alatt „13 db. könyv”; 36/879. sz. alatt „2 könyv”; 37/879. sz. alatt „11 db. okmány (kézirat)”; 39/879. sz. alatt „3 db. fakövesülés”; 45/879. sz. alatt „3 db. 1848-as nyomtatvány, 7 db. osztrák ezüstpenz”; 49/879. sz. alatt „2 db. osztrák rézpenz, 2 db. ezüstpenz (lengyel, erdélyi)”; 53/879. sz. alatt „39 kötet könyv, köztük 3 db. XVII. sz. magyar”; stb. Ezeket egyetlen egy negyedívbeli hoztam föl csak, s ezek száma is meghaladja a százat.

Mármost, midőn hozzáfogtam a gyűjtemény áttanulmányozásához, s az előbbi leltárakkal való összehasonlításához: találtam ötezernél több olyan tárgyat, melynek provenienciája megállapításánál az imént ismertetett leírás után kelle indulnom.

Ilyenkor kapcsolódik aztán a gyűjtemény áttanulmányozásához annyi szubjektív momentum, amint fentebb jeleztem már, hogy a rendezés mibenlétéről csakis a legáltalánosabb kifejezésekben lehet szólni. Mit nevezek a rendezés szubjektív momentumainak: a Székely N. Múzeum áttanulmányozásánál felmerült eklatánsabb esetek elmondásával fogom megmagyarázni.

Vegyük a őskori tárgyakat. Ha minden egyes tárgyon rajta van a leltári és jegyzőkönyvi szám: az

összehasonlítás kevés dolgot adott volna. Ha a számok esetleg elvesznek is: részletes leírás mellett, a tárgyak legjellemzőbb sajátosságainak megemlítésével, szintén nem nehéz az összehasonlítás. De ha ezek közül egyik sincs meg: oly körülményeket kell számbavenni, melyek esetlegesek, s csak az illető rendező figyelmét ragadják meg, ha megragadják. Midőn a bronztárgyakat áttanulmányoztam, a leltárban 44 db. bronzkarikát találtam megemlítve, 22-t a zágoni, 22-t a magyarkapusi leletből. A tárgyak közt ellenben találtam valami 40-41 egész karikát, s 5-6 db. töredéket. Egyiken sem volt szám, így nem tudtam, melyik tartozik a zágoni, melyik a mezőkapusi lelethez. Összehasonlítotam ekkor minden egyes karikát azon bronztárgyakkal, melyekről konstatálhattam, hogy a zágoni s illetőleg a mezőkapusi leletből valók, s ez összehasonlítás eredménye az volt, hogy sárgászöld patinájú és simább fölületű karikák a zágoni, a hamuszínbe játszó zöld patinásak és durvább fölületűek a mezőkapusi lelethez tartoznak. A mezőkapusi leletben egy lándzsát említ a leltár, ilyet a tárgyak közt nem találtam, de találtam helyette késpenge-töredékeket, melyeknek száma nagyobb, mint amennyi a leltárban van, így valószínű, hogy egyik ilyen késpenge van lándzsának nevezve. – Van a gyűjteményben 2 bronz lószerszámdísz, 3 bronzszög s 1 bronzcsákány; a leltér 1563. száma alatt ezekről az mondatik, hogy a komopataki vagy korrópataki leletből valók. Kerestem e helyet a helységnevtárban: nem találtam. CSEREYNÉ Őnagyságától annyit tudhattam meg, hogy azon tárgyak ajándékozója Bihar megyében lakik, s így valószínű, hogy a lelet is onnan való; végignéztam a Bihar megyei helységek névsorát: nem találtam sehol. A leletet az el nem intézett tárgyak közé helyeztem, s egész véletlenül jöttem rá, hogy az a Komó- vagy Korró-patak nem más mint Kösmő-patak, közel a bihari várhoz, a mezőfalvi pusztán. –

Találtam 2 cserépdarabot, a népvándorlaskor nálunk ritkábban található jellemző díszítésével, a párhuzamos hullámvonalakkal. Megjegyeztem a helyet, ahova téve találtam, s bent hagytam azon kis skatulyában, melyben volt, gondolva, hogy ezen nyomok talán valamiképp rávezetnek provenienciájára. Még eddig nem vezettek. – A 280. sz. alatt a jegyzőkönyvbe be van írva „2 db. fekete agyagú római urna, 1 vörös római urna, 1 fekete tál, 1 vörös edény s egy emberkoponya felső része”. Honnan kerültek ezek hozzánk: semmi adat sem volt róla. Egy ízben dr. SZÁSZ István úr említette, hogy itt Sepsiszentgyörgyön, a polgári fiúiskolánál találtak egy pár római edényt, s amennyire emlékezett, ki is választotta, ezeket többi néhány római vagy inkább barbár edényeink közül; kiválasztotta továbbá a koponyát is, s

midőn SIMÓ Dénes⁶⁵ úrnak megmutattam, ő is úgy emlékezett vissza, hogy azokat csakugyan itt [...]”⁶⁶ (FL, 1883)

Apológia

(2. melléklet⁶⁷)

Mélyen tisztelt Nagyság!

Becsés sorait vettem s bocsásson meg Nagyság, ha néhány megjegyzést bátorodom azokra tenni.

Ami a Múzeum rendezését illeti: augusztus 28-ig minden vádnak helye lehetett, de e naptól fogva tárgyalanná vált. Erre vonatkozólag legyen szabad P. SZATHMÁRY Károlynak a *Nemzet* f. évi szeptember 1-jei 1797 (239)-ik száma mellékletében közölt soraiból a következőket idéznem:

„Ezután a „Székely Múzeumot” néztem meg, mely egy folyosóból és három szobából áll. Sok érdekességet tartalmaz és ügyes munkás öre már rendbe is hozta. ... Csak egy hibája van, hogy ez nem Székely múzeum, hanem csak ritkaságok gyűjteménye. Akkor felelne meg neve és céljának, ha mindazt, mit a Székelyföld, ipar és elme producált, képviselné. Ettől pedig igen távol áll.”

Ez utóbbi sorokat csak azért idéztem, hogy egyúttal egy sokszor hangoztatott véleményem s a székely agyagipar tekintetében bizonyos fokig keresztül is vitt intézkedéseim helyességét igazoljam egy elfogulatlan szemlélővel. Hogy UGRON úrnak, akit legelőbb a kiállítás alatt, mégpedig augusztus 28-án délután volt alkalmam a múzeumban tisztelhetni, mi kifogásai lehetnek a rendezés ellen: nem tudom. Egy szavam azonban nekem is volna az esetleges kifogásokra: az, hogy ami a túltömöttség hibája, ne legyen az én vétkem. Hogy pedig a túltömöttségnek van egy kis befolyása a rendezésre, erre vonatkozólag legyen szabad idéznem HAMPEL azon szavait az *Archaeologiai Értesítő* legújabb füzetéből (Új folyam. VII. köt. 4. szám. 380. s. köv. I.), melyeket a gyulai múzeumra vonatkozólag mond:

„Fontos mozzanat az egyleti (ti. békésmegyei) múzeum életében, hogy a gyulai múzeum helyiségei már elégtelenek újabb gyarapodás befogadására. ... Nagy bajnak tartjuk, hogyha a túltömöttség beállott, és azon nem lehet rögtön vagy legalábbis a legközelebbi jövőben segíteni. Általános tapasztalás a múzeumokban, hogy csak addig felelhetnek meg hivatásuknak, csak addig van oktató hatásuk, amíg kellő módon vannak elhelyezve az emlékek. *Mihelyt annyira felgyűlt az anyag, hogy raktárszerűen össze kell szorítani a tárgyakat, megszűnik e jó hatása, és beáll az az állapot, mely sem a nézőközönséget nem gyönyörködteti, sem*

az adakozókat nem buzdítja, sem magát a múzeum személyzetét nem serkenti további hatásos tevékenységre. Több vidéki múzeumban tapasztalható a hely szűkéből származó szomorú pangás.”

Beállt-e a Székely Nemzeti Múzeumban ez az állapot: erre nézve csak a következő tényeket hozom föl. A könyveknek körülbelül 1/4-e ládába van elpakolva. Az érmekből, melyekből mellesleg jegyezve meg – épp a ránk nézve legfontosabb csoport, az erdélyi érmeek csoportja hiányzik, csak a magyar királyok érmeit s néhány nevezetesebb emlékérmét és pár tallért lehetett kiállítani. A hímezésekből összesen 60 darabot tudtam egy szekrényben összezsúfolva közszemlére kitenni, 200 db. pedig, melyek a székely néphímzés feltüntetésére egyaránt fontosak és tanulságosak, el van pakolva. A székely agyagipar termékeit el kellett különíteni; egy rész, a mai székelyudvarhelyi, berecki, bodoki, kálnoki, barcaújfalusi, csikmadarasi stb. cserépedények a folyosón levő szekrényben vannak elhelyezve, azok is úgy, hogy a helyi csoportosítást csak nagyjából lehetett keresztülvinni, mert az egyes polcok nagyságával is számot kellett vetni; a bokályok a belső szobában vannak néhány régiebb tállal és tányérral, s ezeknél ismét az a baj, hogy össze kellett zsúfolni, – a technika és díszítés által összetartozó darabokat lehetetlen volna külön csoportokban feltüntetni.

Ami a lajstromozás lassúságát illeti, erre nézve a következőket vagyok bátor megjegyezni.

Kétféle lajstrom készül: egyik a beérkező tárgyakról a beérkezés sorrendje szerint vezetett jegyzőkönyv, másik a cédulalajstrom.

Az én múzeumőrségem alatt a következő tételszámok alatt gyűltek be a tárgyak: 1881. november 8-ától 1882 végéig 182, 1883-ban 160, 1884-ben 105, 1885-ben 147, 1886-ban 137 s 1887-ben a mai napig 92 szám alatt. Ezek közt vannak olyan tételszámok, melyek alatt csak egy, de vannak olyanok is, hogy többszáz tárgy van bevezetve; pl. 29/882 szám alatt 399, 101/882 szám alatt 343, 53/883 szám alatt 415, 124/885 szám alatt 302, 117/886 szám alatt 190, 64/887 szám alatt 274 tárgy. Hogy miképp vezetem be e tárgyakat, arra nézve bátor leszek például felhozni a 117/886 számot:

„1886. nov. 1. 117. sz. **Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy gyűjteménye.**

„a) Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. Hímezések, szövetheműek: **1.** Lyukacsos párnabetét vászonból, varrott stilizált madáralakokkal és rózsákkal. (Színe: sárgásbarna.) Hossza 146 cm. Szél. 26 cm. **2.** Ua. fehérén varrott mértani alakokkal. Hossza 69 cm. Szél. 22 cm. (És így tovább a többi darab is egész **27.** számig.) Bokályok. **28.** Fehér mázas bokály, füllel, legyezőalakúan kiterjesztett virágcsokorral, melyből

középen egy másik viráglevél-csokor s oldalt nefelejcs nyúlik ki. A rajz vonalai be vannak vésvé s zöld-barnasárga színnel kitöltve. Mag. 20 1/2 cm. Átm. száján 8 1/2 cm, fenekén 6 1/2 cm. Öblének kerülete 30 cm. (Így tovább a **29–37.** szám alatti többi bokály is.) Könyvek, nyomtatványok. **38.** KÁLDI-TÁRKÁNYI: Szentírás I, III–IV. füz. Eger. 1862–65. (Így tovább **39–44.** szám alatt.) Okmányok s egyéb kéziratok: **45.** 1818. A RÉVAY-jussról (b. RÉVAY Imréné PEKRY Klára örökségéről ti.) való levelek foglalata. (Így a többi okmány is **46–65.** szám alatt.) Egyéb. **66.** 1 pecsétnyomó rézből. Címer: kardot tartó ágaskodó oroszlán, korona fölött kardot tartó kar. W.M. betűkkel. (Lh. Imecsfalva.)”

„b) GIDÓFALVI Ilka k.a. K.Szentlélek. **1.** Párnabetét piros-zöld virágokkal. Hossz. 59 cm. Szél. 22 cm. (Így a többi is **2–10.** szám alatt.)

„c) KÖNCZEY Irén és Anna k.a. K. Szentlélek. 6 könyv, ú.m. I. KÁROLYI G. Biblia. Utrecht. 1730. 2–3. Corpus Juris. Buda. 1822. stb.”

Így megy tovább a többi ajándékozó neve s az adott tárgy leírása a)–z) és aa)–ii) betűk alatt. Azt hiszem, hogy az ily nemű leírás egy kissé több időt vesz igénybe, mintha pl. egyszerűen csak annyit írtam volna Nagysád neve alatt: 10 korszó, 1 abrosz, 20 párnabetét, 5 lepedőszél, 1 hímezett ágyterítő, 17 oklevél stb. és éppen nem frázis, ha azt mondom, hogy egy-egy ilyen nagyobbserű ajándék feldolgozása hónapokig eltart.

Ez az egyik része a lajstromozásnak, melyhez hozzáteszem még azt, hogy minden tárgyra rávezetem a jegyzőkönyvi számot s lehetőleg az ajándékozó nevét is. – A cédula-katalógust pedig így készítem.

A könyvekből felhozok egy egyszerűbb és egy hosszadalmasabb műveletet. Vegyük például a régi lajstrom 1761-ik száma alatt leírt művet, mely ott eképp van jelezve:

„1761. SEBÖK (József) Huszonegy erköltsi predikátiók. Kassa, 1792.”

Nálam ez a leírása:

„SEBÖK József. – Húszon-egy Erköltsi Predikátiók, Mellyeket Frantzia és Német Nyelvekből Magyarra Fordított, és Mások Kérésére Ki-adott SEBÖK Jó'sef, a' Bötzi Reformáta Ekklesia Predikátora, A' Maga Költsége És Mások Segétsége Által. Kassán, Füskkuti LANDERER Mihal'y' Betüivel. 1792. 8-r. (14)+445 l. – Jk.sz. 1761. GÖRÖG Róza ajándéka. (Végén csonka.)”

Ez ismétlem – az egyszerűbb leírás. De sok könyvvel nem lehet ily egyszerűen eljárni. A régi lajstromban pl. 1266. szám alatt ezt a könyvet találjuk:

„1266. SANNAZARI (Jacobi) Poemata K. Venetiis. 1761.”

Az általam készített lajstromban pedig eképp van leírva:

„SANNAZARIUS (SANNAZARIO) – Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARII, Neapolitani, viri Patricii Poemata. Ez antiquis Editionibus accuratissime descripta. Accessit ejusdem vita, Jo. Antonio VULPIO Auctore. Item Gabriellis ALTILII et Honorati FASCITELLI Carmina, quae exstant. Venetiis. MDCCLXI. 8-r. LXXXIV+302 l. SANNAZARIO arcképével.

„(Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARII Neapolitani V. P. Vita a Joanne Antonio VULPIO Conscripta. XXI–XLVI. l.

„Franciscus Aelius MARCHESIUS De Gente SANNAZARIANA et Actio Syncero. XLVI–XLVII. l.

„Selecta Doctorum Vivorum De Actio Syncero SANNAZARIO, ejusque Scriptis Testimonia. XLVIII–LXXXIV. l.

„Actii Synceri SANNAZARII Neapolitani Viri Patricii De Partu Virginis Libri Tres. De Morte Christi Domini Ad Mortales Lamentatio. Ecloga. Elegiarum Libri Tres. Epigrammatum Libri Tres. Illustrium Poëtarum Carmina Ad SANNAZARIUM et de SANNAZARIO. 1–184. l.

„Gabrielis ALTILII, SANNAZARII Sodalii Carmina Omnia. 185–211. l.

„Honorati FASCITELLI Iserniensis Carmina. 212–236. l.

„Scipionis CAPICII De Vare Maximo, Hoc est de Sanctissimo Jesu Christi Praecursore Joanne Baptista Libri Tres. Ex MANUTIANA Editione anni 1546. 236–295. l.

„Benedictus LAMPRIDIUS Nicolas Leonies Thomaeo. Carmen adhuc ineditum. 292–302. l.

„Jk.sz. 1266. CZIRJÉK Zsigmond ajándéka.

„(L. VULPIUS, ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS.)”

Ez a leírása e műnek a főlapon. Mínthogy pedig SANNAZARIO költeményein kívül még öt más munka van benne, nevezetesen VULPIUSTól SANNAZARIO életrajza, továbbá ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS költeményei: a főlaphoz még 5 melléklap járul az illető szerzők műveinek teljes címével s mindenütt utalva a SANNAZARIO neve alatti főlapra.

Megemlítém még a régi lajstrom 279-ik száma alatt leírt világtörténetet („Weltgeschichte – Allgem. – Im Englischen v. GUTHRIE und GRAY. Übersetzt u. verbessert von verschiedenen deutschen Gelehrten. 1–26. 28–32. 25. 37–41. 43–49. 51–55. 60–63. 66. 67. 69–71. 77–78.ter Bd. – Troppau und Brünn. 1784–1789.”).

Nálam ez eképp van leírva: A főlap („Allgemeine Weltgeschichte” vezérszóval) áll 12 lap-

ból, mely nem csak az általános címet, hanem az egyes kötetek, illetőleg művek címeit is magában foglalja; ehhez járulnak a melléklapok GUTHRIE, GRAY és Weltgeschichte vezérszóval, továbbá az egyes német szerzők, HEYNE, RITTER, SCHRÖCKH, HANSEN, DIEZE, WAGNER, GEBHARDI, MÜLLER és REITERMEIER nevével s a világtörténelemnek általuk feldolgozott részei teljes címével. Négy sor helyett tehát én 24 lapon írtam le e munkát, vagyis körülbelül harmadfélszáz sorban.

A könyvek a következő szakok szerint vannak elhelyezve (az a három hét, amely alatt a kiállításra a külső rendet helyreállítottam, az ilyen csoportosításra nem lett volna elég): **A)** Hungarikák (1711 előtti magyar és magyarországi nyomtatványok.) **B)** Jog- és államtudományok, nemzetgazdaságtan, statisztika. (Ez a két csoport egy szekrényben azon szekrény folyosó felőli oldalán, melyben az okmányok voltak.) **C)** Történelem, régészet, föld- és néprajz (az ajtó melletti szekrényben az én lakásom felől.) **D)** Teológia (egy része az ajtó melletti kisebb szekrényben, másik része – a német teológiai munkák – kint a folyosón ládákbán.) **E)** Mennyiségtan, természettudomány, technológia, hadtudomány, mezőgazdaságtan (a főntebbi szekrény s a második szobába vezető ajtó között.) **F)** Bölcsészet, neveléstan, erkölcsstan. (A második szobába vezető ajtó mellett, az ablak felőli oldalon levő szekrény felső részében.) **G)** Nyelv- és széptudomány, szépirodalom (egy része az ímént említett szekrény alsó részében, másik része az ablak és az okmányok elébbi szekrénye között, harmadik része – a selejtes német művek – kint a folyosón ládákbán). A két ablak közti szekrényben: folyóiratok, hírlapok (nagyobb részük kint a folyosón ládákbán); a bölcsészeti művek s az ablak közti szekrényben: kéziratok (összezsúfolva); ahol az okmányok voltak: kisebb nyomtatványok, fölhívások, halottas és menyegzői jelentések, meghívók, színlapok. Kint a folyosón levő szekrényekben s állványokon: naptárak, schematizmusok (a folyosó végén a faskamara mellett), enciklopédiák (a BASA Tamás-féle szekrényben), iskolai értesítők (a BASA Tamás-féle szekrény melletti állvány alján), erdélyi országgyűlési nyomtatványok (uo.) s a magyar országgyűlés nyomtatványai (a khinai képek alatti állványban). A ládákbán a már említett teológiai, nyelvtudományi s német szépirodalmi műveken s a hírlapokon kívül a kettős és többes példányok vannak. A szobámban levő könyvek egy része folyton fölcserélődik; a másik része pedig olyan melyre tanulmányaim közben szükségem van, s egy nagy része nem is a múzeumé, hanem a kollégiumé.

Az okmányok évszám szerint rendezve, azon szekrény egyik felében vannak elhelyezve, melyben az

érmek vannak. Hogy ezek katalogizálása hogyan történik, arra is hozok fel két oklevelet:

„1539. dec. 16. (seria tertia proxima post festum beate Luciae Virginis) Fogaras. – Fogarasi MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja meghagyja BABOS Istvánnak és BESSENYWI Gáspár nejének Erzsébet asszonynak, hogy azon borosnyai örökséget és Awas nevű erdőt, melyet BOROSNYAI István 7 forintért elzálogosított nekik, a 7 ftt kifizetése után említett BOROSNYAI Istvánnak adják vissza, ellenkező esetben megidézi őket Sepsi szék közelebb tartandó törvényszékére. (Latin.) – (Papíron. GYULAY Lajos ajándéka. Jk.sz. 49/881.10.)”

A másik oklevél:

„1577. jan. 17. (Zent Fabyan Sebestyen nap előtt valo zeredan). VARGA Kelemenné Katalin asszony öccsével ZAAZ Demeterrel együtt ZAZ Jánosné unokájával Erzsébet asszonnyal, MELEGZ Márton leányával KÜSNAR Márton és JANCZÓ Balázs előtt olyan egyezséget köt, hogy ZAZ János örökségéért 4 forintot fizet, felét rögtön, felét pedig „pinkest” napján s ennek fejében Erzsébet asszony átengedi az örökséget. Aki pedig megmásvítja e végzést, részét veszíti s 6 forintot fizet. (Magyar.) – Jk.sz. 34. özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Papíron.)”

Ez az okmány a régi lajstromban eképp van leírva: „34. sz. VARGA Kelemen és SZÁSZ Demeter közötti zálogos körlevél. 1577.” egy másik oklevéllel együtt, amely nálam külön van leírva.

Minden egyes lajstromozott okmányból a nevek ki vannak írva s *abc* szerint indexbe szedve eképp: Awas nevű erdőrész Borosnyón. 1539. XII/16. BABOS István. 1539. XII/16.

BESSENYEI Gáspárné Erzsébet asszony. 1539. XII/16.

BOROSNYAI István. 1539. XII/16.

Borosnyó. (Awas nevű erdőrész.) 1539. XII/16. Fogaras. 1539. XII/16.

JANCZÓ (JANCZÓ) Balázs. 1577. I/17.

KÜSNAR Márton. 1577. I/17.

MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja. 1539. XII/16.

MELEGZ Márton leánya Erzsébet. 1577. I/17.

Sepsi szék törvényszéke. 1539. XII/16.

SZÁSZ (ZAAZ) Demeter. 1577. I/17.

SZÁSZ (ZAZ) János. 1577. I/17.

VARGA Kelemenné Katalin asszony. 1577. I/17.

ZAAZ (I. SZÁSZ).

ZAZ (I. SZÁSZ).

S ott, ahol az okmányokból genealógia állítható össze, mint például a ERESZTEVÉNYI, dálnoki BARTHA, albisi BARABÁS stb. családoknál, azt is külön az indexben.

Az érmek lajstromozására nézve felhozom példának a régi lajstrom 82. és 556. számú érmét. Amaz: „82. Francia. I. Napoleon em. é. br. 1706.”, emez „Schwed. II. Sigismund. ez. 1596.” – Én ezeket úgy írtam le:

„I. Napóleon jénai győzelmének emlékérmé. 1806. Előlap: Napóleon balra néző borostyán koszorús feje. Körirat: NAPOLEON – EMP. ET ROI. A császár nyaka szegélyében: ANDRIEU F. alatta DENON DIK. – Hátlap: allegorikus kép, a cikázó felhők közt sason ülő s jobbában villámot tartó, balra néző Zeusz küzdelme az eget sziklával ostromló gigászokkal, kik közül kettő agyonsújtva a földön hever, a harmadik esőfélben van. Ez alatt a két vízszintes vonal által határolt körszegélyben: BATAILLE D’JENA/M DCCC VI. A szegély egyik sarkában: DENON D., a másikban: GALLE F. Anyaga bronz. Jk.sz. 82.”

„III. Zsigmond lengyel király (1587–1632) 3-as garasa Litvánia számára. 1596. Előlap: a király balra néző, nyitott koronás, ingfodros mellképe. Körirat: SIG(ismundus). III. D(ei) G(ratia). – IEX (REX) PO(loniae). M(agnus). D(ux). L(itvaniae). – Hátlap: koronás pajzsban kereszt, jobbról a lengyel sas, balról a litván vágató lovas. Ez alatt 1 5 III. 9 6. / GROS(sus). ARG(enteus) / TRIP(lex) M(agni). D(ucatus). L(itvaniae). Ez alatt sigla: ... és jobbra néző párduc, mellette dárda. – Jk.sz. 556. Anyaga ezüst.”

Hasonló módon készítem a régiségek, hímzések, agyag- és porcelántárgyak katalógusát. Utt is felhozok egy-két példát eljárásom feltüntetésére. Így a régi lajstrom 355. száma alatt említett bronzcsákányt („I réz – celta – fejsze. KÖNCZEY Miklós úr adománya”) eképp írtam le:

„Bronzcsákány. Éle egyenes, apenge csak alsó részén szélesedik az él felé, felső részén csupán a végén kanyarodik egy kissé fölfelé; köpűjének felső nyílása alább esik a penge színvonalánál s alsó végén egy 1,8 cm hosszú és 1,6–2,2 cm vastag henger alakú nyúlvánnyal van ellátva. Hossza 13,2 cm. Éle 3,6 cm. A penge szélessége tövénél 2,8 cm. A köpű belső átmérője 1,8–2,2 cm. Magassága 3,2–4,2 cm. – Jk.sz. 355. KÖNCZEY Miklós ajándéka. Lelhely: Besenyő (Háromszék m.) (Közölve: HAMPEL J. **Trouvailles de l’âge de bronze en Hongrie.** Budapest. 1886. Pl. XXXI. fig. 4.)”

A 361. számú tárgy („I bronz gyertyatartó. Polyáni lelet. ZONDA Mihály úr adománya”) az én katalógusom szerint:

„Bronz gyertyatartó (XV. sz végéről vagy a XVI. sz. elejéről) növényidomokból stilizálva. A fej virágkelyhet ábrázol, közepén a gyertyát tartó tüskével. A nyulánk szár közepén kidudorodik s fönt és alant négy-négy nádcsomó idomú tagozattal végződik. Alsó

része felfordított, egészben véve háromszögidomú virágkelyhet ábrázoló szélén csipkézettel, mely alól az állati lábakat utánzó 3 láb nyúlik ki. Egész magassága 23+13 1/2 cm, ebből a fej 7, a szár 15 1/2+3, a talp 10 1/2 cm. A felső virágkehely átmérője 6 és 8 1/2 cm, az alsóé 8 1/2 cm (a talp fölött a szár kettétörve). – Jk.sz. 361. ZONDA Mihály ajándéka. Lh. Polyán (Háromszék m.) (Közölve Arch. Értésítő 1880. XIV. k. II. füz. 79. lapján, hol tévesen SZIKSZAY László gyűjteményéhez tartozónak mondatik.)”

Az 1604. számú kupát („1 ezüst serleg – CSEREY családi – 1632 vége”) én eképp írtam le:

„Kupa ezüstből, aranyozva. Szája felé bővülő hengeridomot mutat. Vert mű, azt a jelenetet ábrázolja, amint Ádám és Éva a tiltott fáról gyümölcsöt szakítanak. A kép beosztása a következő: Középen van az almafa, körüle tekerőzve a koronás kígyó, mely Éva felé tekint; jobbról Ádám, balról Éva szakít a fáról almát, mindegyik maga előtt (Ádám a jobbával, Éva a baljával) szőlőlevelet tart, s Ádám bal lábával indulófélben – egy balra fekvő ökrön, Éva pedig egy ugyancsak balra fekvő oroszlánon áll, mindkettő mellett egy-egy fa, s a két fa között az ifjú arcú Gábor arkangyal, jobbában pallossal. A kupa talpán, melyet egy egyszerű domború vonal választ el a felső résztől, s külön tagozatot csak annyiban képez, vadászati jelenet van ábrázolva hegyes-erdős vidéken oroszlánnal, sarkában s vele szemben kutyával. A kivitel primitív, az egyes alakok idomai aránytalanok, az arcvonásokban semmi tetszetőség sincs. Későbbi bevésésnek látszik Ádám jobb vállánál **MR** monogram s alább **1-6-3-Z** évszám, mely aképp van beosztva, hogy Ádám s a jobbra felőli fa közt van az 1-es, baloldalan s a tiltott fa közt a 6-os, Áva jobbján s a tiltott fa közt a 3-as s Gábor arkangyal meg a jobboldalán levő fa közt a 2-s. Magassága 15 cm, ebből a talpra 4 cm esik. Átmérője száján 8 cm, talpán 6 1/2 cm. Kerületre a talp fölött 15 cm. – Jk.sz. 1604. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgt ajándéka cigányoktól vásárolva. (Teljesen hasonló a kissolyosi unitárius egyház pohara. Leírását I. ORBÁN Balásznál. Székelyföld leírása. I. k. 153. l.)”

A hímezések közül felhozom a 453. számot („1 kendő vörös és arny hímezzel. CSEREY családi”, melynek az én katalógusomban ez a leírása:

„Párnavég vászonból, hímezt vörös- és ezüst virágcsokrokkal. Három virágcsokor van: a középső gránátalmából fejlett rózsát ábrázol, mely alul tulipánban végződik, mindkét oldalán egy-egy tulipánnal, melynek szirmából újabb kettős szírom nyúlik ki a csokorból, belső végén rosette-tel, külső végén tulipánnal. A két szélső csokor közös többl kinövő 3 virágszálból áll, a középső virág stilizált rózsá, a másik kettő lehajtott szirmokkal stilizált búzavirág. Szélről a fön-

tebbi viráginda párja. A párna alsó részén 9 stilizált rózsafaj. Hossza 76 cm. Szélessége 12 1/2+12 1/2 cm. – Jk.sz. 453. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Családi örökség.)”

Végül az agyag- és porcelánművekből is hozok még föl egy példát, az 1920. számút („1 lyukacsos gyümölcsös tál. Özv. BODA Mártonné úrasszony adománya”):

„Majolika tál. Batizi gyártmány. Alakja kosárszerű, máza fehér, a kosár fonadékát utánzó kék erekkel. Oldalán és csipkézett szélén áttörve. Két füllel, a kosárfület utánzó kettős fonadékból alkotva. Alján bevésést 2. Magassága 10 cm. Átmérője fönn 18 1/2, alant 12 1/2 cm. A batizi bélyeg hiányzik róla, de úgy az előállítás módja, mint a majolika fölülete s máza megfelel a batizi gyártmánynak. – Jk.sz. 1920. Özv. BODA Mártonné úrhölgy ajándéka.”

Az itt közölt példákbl megítélheti Nagysád, hogy mily módon készül a katalógus. Ez az eljárás tagadhatatlanul hosszadalmas, de ha az ember alapos munkát akar végezni, mely megfeleljen a tudományos követelményeknek: akkor nincs más hátra, mint ezt az eljárást követni, bármily türelmetlenül várja is azt a percet, midőn megszabaduland egy olyan helyzetből, melybe sehogy se tudja magát beletalálni., s habár kiteszi magát a hosszadalmasság miatt egy csomó kellemetlen megjegyzésnek. De hát a látszat ellenem van s lesz mindaddig, amíg a teljesen befejezett munkával nem tudok eléllani. Mert ugyan kinek jut ez most eszébe, hogy mi különbséget tesz az, ha az ember a lajstromozásnál egy tárggyal pár perc alatt végez-e, vagy pedig órákat, néha egy egész napot kell ráfordítania? Vajon ki gondol arra, hogy pl. egy könyvnél egyszerűen a lapok számbavételére fordított 2-3 percnyi csekélység 6000 kötet könyvnél már nagyon felgyűl, úgy, hogy körülbelül két hónapnyi munkaidőt vesz igénybe? És ki veszi számba a többi ilyen aprólékosnak látszó dolgot, de amelyek végeredményükben odavezetnek, hogy amit az ember fölületes munkával hamar elvégezhetne, azzal 4-szer, 5-ször, 10-szer, 20-szor annyi ideig kell foglalkoznia, s ahol tízezernél jóval több tárgy van, ott azután már nagyon is meglátszik ez az időkülönbözlet.

Végül legyen szabad még pár szóval arra is reflektálnom, hogy mennyiben áll az, hogy én semmit sem közlök.

A Székely N. Múzeum őskori gyűjteménye cím alatt a múzeum kő- és bronzkori régiségeit ismertettem az országos régészeti és embertani társulat 1882. évi februári vagy márciusi ülésén; közleményem megjelent az *Archaeologiai Értésítőben* (1882. Új folyam. II. k. 1. r. 28. l.). Ugyanezen időtáj Sepsiszentgyörgyön a háromszéki tanítóegyesület javára

felolvasások rendezése volt tervben; engem is felszólítottak, hogy vegyek benne részt. Örömmel ragadtam meg ezt az alkalmat, és célom volt az ősrégészet, ezen új és még kevésbé ismert tudomány felől tájékoztatni az itteni közönséget, bemutatva a múzeum őskori gyűjteményét. Az érdeklődés azonban oly csekély volt, hogy az én felolvasásom, mely a harmadik este lett volna megtartandó, elmaradt. Hogy ez a közönyösség, melyet volt még alkalmam tapasztalni, mily lehangolólag hatott rám, annak megítélését Nagysádra bízom. Az értekezést később átdolgozva s különösen kiterjeszkedve benne az európai bronz kultusz eredetére, **A Székely N. Múzeum. Őskori tárgyak. Bronzkori tárgyak** cím alatt a *Nemere*-ben (1882. évf. 65, 67, 69–72. sz.) tettem közzé. **Családi följegyzések a XVII. századból** cím alatt közöltem egy a XVII. sz. első harmadából való nyelvelmünköt. (*Nemere*. 1882. évf. 89, 91, sz.) **Oklevelek** cím alatt közztettem a *Nemere*-ben (1883. évf. 48–49. sz.) a múzeum legrégebb magyar nyelvű oklevelét (1543-ból), továbbá KEMÉNY János fejedelem levelét GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézve, a moldovai vajdának maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét (1632), APAFFY Mihály fejedelem levelét KÖPRILI Ahmed nagyvezérhez; azután **Oláh telepítések a Székelyföldön** cím alatt (*Nemere*. 1883. évf. 63–79. sz.) háromszéki oláh jobbágyok fogadásáról szóló 20 oklevelet; **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatt (*Nemere*, 1883. évf. 43–45. sz.) egy egykorú levelet; **Adatok a török–tatar rabok történetéhez** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 114. sz.) ismertettem a múzeum azon okmányait, melyek II. RAKÓCZI György 1658-ki hadjárataban tatar rabságba esett háromszéki stb. főemberekről szólnak; **Fogarasi boérok** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1886. évf. 68, 72, 76, 77. sz.) közöltem BORNEMISSZA Anna fejedelemasszony boerságot adományozó oklevelét, kiterjeszkedve cikkemben a fogarasi boerság eredetére és szervezetére. Közöltem Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát (*Nemere és Székely Nemzet*. 1883. évf. nov. és dec.), melyet a Rikán belőli honvédegyület összegyűjtve a múzeumba helyezett el. Ismertettem az **APOR-kódexet** (*Nemere*. 1883. évf. 51. sz.). Mutatványokat közöltem a Nagysád által ajándékozott XVII. századbeli magyar szakácskönyvből⁶⁸ (**Hogyan étkeztek őseink kétszáz évvel ezelőtt?** *Nemere*. 1883. évf. 44. sz.). Bibliográfiai méltatását adtam a ZAYZON Ferenc úr által adott régi magyar nyomtatványoknak (*Nemere*. 1883. évf.). Ismertettem **KOSSUTH Lajos ajándéka a Székely N. Múzeumnak** cím alatt BEM érdemjelét, közölve KOSSUTHnak hozzá mellékelteit, s egyúttal helyreigazítva azt a tévedést, miszerint ezen érdem-

jel unikum volna, párja ugyanis, melyet GÖRGEY kapott, a Magyar nemzeti Múzeumban van. A DARAGITS Béla úrtól kapott bronzkardról szoltam a *Székely Nemzet* 1884. évfolyamában, méltatva jelentőségét, s igyekezve korát is közelebről meghatározni. A bodoki rézcsákányt érdekes régiség címmel szintén a *Székely Nemzetben* (1885. évf. 104. sz.) ismertettem, röviden szólva a rézkorral is, mely megelőzte a bronzkort, s megemlítve, hogy múzeumunkban ezen kívül még csak egy ilyen régiség van, a csernátoni Csonkavárban lelt csákány. **Az aldobolyi kardról** értekeztem a régészeti társulat egyik múlt évi ülésén; cikkem a kard rajzával együtt megjelent az *Archaeologiai Értesítőben* (1886. Új folyam. VI. k. 3. sz. 234. l.), s ezután közölte a *Székely Nemzet* is (1886. június). **A bölöni bronzleletet** leírtam a *Székely Nemzetben* (1885. évf. 116. sz.), s ugyancsak ott (1885. évf. 117. sz.) ismertettem a Besenyőn lelt arany- és ezüstkarikákat **Bessenyei őskori karika pénzek** cím alatt, szólva a római uralom előtti dáciai pénzforgalomról is, s a görög és római érmeknek barbár utánzásáról, megemlítvén, hogy egy II. Fülöp makedon király drachmája után készített utánzat múzeumunkban is van. A kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi-eprestetői próbaátások tudományos eredményéről a *Nemere* 1882. évi 40. és 1883. évi 88. számában tájékoztattam a közönséget, s egy kisebb cikkben (**Őstelepek a Székelyföldön**. *Nemere*. 1883. évf. 84. sz.) elsoroltam azon helyeket, hol kő- és bronzkori régiségek találtak. **Régészeti kirándulások** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 148–150, 152–153, 157. sz.) elmondtam észleleteimet és következtetéseimet a besenyei őstelepről, a rétyi homárkáról, a komollói állítólagos „Camillus-várról”, a magyarórsi római nyomokról, a szacsvai várról stb.⁶⁹ **A krásznai aranyrudakról** most pár hete közöltem egy cikket az *Ellenzékben*; küldtem a budapesti hírlapnak is, mely zsunalisztikai stílusban dolgozva át **Poszkiszli az ókorban** cím alatt közölte tartalmát. HAMPELnek a napokban küldök egy tanulmányt **A sepsi-besenyei őstelep** cím alatt, melyben ismertetem az ott lelt csákányokat (a 3 múzeumit, 3 kollégiumit s 2 magánosoknál levőt), a karikapénzeket, a múzeumba került kő- és csonttárgyakat, bronz szíjvéget, jellemző cserépdarabokat, kiterjeszkedve a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi epresetetői hasonló jellegű telepekre s az imecsfalvi sajtáságos edénytöredékekre, melyekhez hasonló Besenyőn is találtatt; a cikk az *Archaeologiai Értesítő* valamelyik közelebbi számában fog napvilágot látni.

Ezen kisebb-nagyobb cikkeimen és tanulmányaimon kívül talán azokat is felhozhatom, melyekben a székelységet közelebről érdeklő tudományos kérdésekről szoltam. Ezek közül az oláhok eredete és

terjeszkedése Erdélyben s a székelyek eredetére és régebbi viszonyaira vonatkozó kérdések azok, melyeknek képességemhez mért tisztázását állásom, erdélyi tartózkodásom és régebbi tanulmányaim elem szabták.

Az oláh eredet kérdését **Őslakosai-e az oláhok Erdélynek?** (Nemere. 1883. évf. 6–22. sz.) s **Az oláh kérdés és az oláhok** (Nemere. 1883. évf. 91, 95. sz., Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf. 6–13. sz.)⁷⁰ című tanulmányaimban tárgyaltam, összefoglalva azokban az utóbbi évtizedek alatt tett kutatások eredményét. Hogy az első tanulmánynak volt egy kis értéke, erre nézve legyen szabad RÉTHY Lászlónak, aki maga is e kérdéssel foglalkozik, 1883. febr. 9-én hozzám írt leveléből a következő sorokat idéznem: „Olvastam, amit az oláhokról írtál s gratulálok, oly szépen írtad meg a dolgot, hogy csak örülnöm kell, hogy nem én, de te írtad meg azt. Nagyon helyesen tenéd, ha egy önálló füzetben lenyomatnádn tanulmányodat, mert ilyen rendszeresen, világosan sehol sem tudhatja meg a közönség az oláh kérdés bírálatát – akkor még RÉTHY nagy műve nem jelent meg –, mint nálad.” – Az oláh terjeszkedés mibenlétéről pedig a már említett oklevelek közzétételén kívül (**Oláh telepítések a Székelyföldön**) **Erdély nemzetiségei a múlt században**. Nemere. 1883. évf. 28. s következő számok), továbbá **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (Székely Nemzet. 1887. évf. 1–6. sz.) cím alatt értekeztem, ez utóbbiban a múzeumban található adatokat is felhasználva. Egy kis közleményben (**Az 1595-ki oláh krónika**. Székely Nemzet. 1883. évf. 10. sz.) az oláhok krónikagyártására mutattam rá.

Amit a székely történet vitás kérdéseiről, az eredetről, a **Csiki krónikáról**, a régi nemzeti szervezetről, a szláv nyomokról, a homárkáról, a moksa-mordvinok nyomairól stb. írtam: az talán mégiscsak több, semhogy ignorálni lehetne. Nem vagyok illetékes a saját munkáim értéke felől nyilatkozni: de annyit joggal megírhatok, hogy aki ítéletet akar mondani itteni működésemről, az vegye számba azon tanulmányaimat, melyekben – már jól vagy rosszul – de megkísérlettem tisztázni a székely történet és etnológia több homályos pontját.

A székelyek eredetének kérdéséhez több tanulmányomban hozzászóltam. Ilyenek: **A magyarok és hunnok közti kapcsolat** (Székely Nemzet. 1884. évf. 8–12. sz.), **A székelyek a honfoglalás korában** (Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf.), **Szabó Károly és Hunfalvy Pál** (Székely Nemzet. 1884. évf. 193–199. sz.), s mindennek fölött tavaly megjelent nagyobb tanulmányom: **Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez**. Sepsi-Szentgyörgy. 1886. 8-r. 203 lap.

Egy tanulmányomban, mely **Tündér Brzsébet** címmel jelent meg (Székely Nemzet. 1883. évf. 4, 10–12. sz.) egy udvarhelyszéki népmese ósrégi mitikus alapját igyekeztem kimutatni.

Egy kisebb közleményben **Két régi brassai festőről** emlékeztem meg (Nemere. 1883. évf. 67. sz.), kik a Székelyföldön működtek. Ugyancsak a székelyföldi festészet körébe vágnak **A gelenczei falfestmények** (Nemere. 1882. évf. 57. sz.) s **A kilyéni falfestmények** (Székely Nemzet. 1885. évf. 130–133. sz.) című cikkeim, az utóbbiban nagyobb háttérrel, az egész középkori magyar festészettel együtt tárgyalva a székelyföldi falfestményeket. **Adalékok a székelyek nemzeti szervezete** cím alatt (Székely Nemzet. 1886. évf. 114–116. sz.) a háromszéki Aghaz nemről és Koroniza ágról értekeztem a róluk szóló okmányok magyar fordításával együtt, s kimutattam, hogy az ismeretes hat székely nem csupán Marosszékre s nem az összes székelysége fogadható el, a többi székben másféle felosztás volt s részben másféle nevek szerepeltek. A Csiki székely krónika hitelességéről a *Székely Nemzet* 1883. évfolyama 85. számában [...] ⁷¹

Mindez semmi UGRON és DANIEL uraknak?

Vagy igaz, arról egészen megfeledeztem, hogy nagyon háládatlan munkába fogtam akkor, midőn a székelyek kedvenc előítéleteivel szemben foglaltam állást, s megköszönhetem, ha egyszerűen agyonhallgatnak. Agyon is hallgattak a Székelyföldön. RÓMER, HAMPEL, TORMA Károly, THALY Kálmán, PAULER Gyula, RÉTHY (ki a székely eredet kérdésében nincs velem egy nézetben) és mások gratuláltak tavalyi munkámhoz, a *Századokban* kedvezően ismertették: csak a székelyektől nem részesültem semmiféle elismerésben. Pedig többek közt ORBÁN Balázsnak is megküldtem [...]

NAGY Géza

Háromszéki jobbágykötő levelek (1647–1747)

(3. melléklet⁷²)

I.

Mi Kézdiszékben Albisban lakó BOD János primípilus, Kézdi-Vásárhelt lakó KAROLY János és FAZAKAS Mihalli, kik ez ide alá megh írt dologban kézeül fogot bírák uagiunk. Adgiuk bizonságul ez jelen ualó leueleunköt mindeneknek, az kiknek illik, hogy in Anno Domini 1647. die 7. mensis July. Jöuenek mi elünkben illien két fél jámbor személiek, ugjmint egy feleöl Kézdi Vásárhelt lakó BARRABÁS Geörgjiné azzoniom, HODOR Margit azzony, fiayval BARRABAS Peterrel es Mihallial egjetemben; Es más

felöl azon Kézdi Vásárhelt leuö Moldouaj Mákszin neuü oláh, személiek szerént. Tőnek azért ezen megh nevezet személiek mi előttünk illien compositiot. Miuel ennek előtte nalo üdeoben néhaj BARRABAS Geörgj ur éltibe ezen Mákszin nevü oláh, atta és kötöte uolt magát BARRABÁS Georgj uramnak jobbágj-képpen, az melli obligatoriol compositionalisok nem leuén, annakokáért mostis uyobban megh mondot Mákszin neuü oláh mi előttünk adá és keöté magát ereuk jobbágjkeppen BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak Péternek és Mihallinak illjen conditio alat, hogj az migh BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak feöldeokeon lakik, addigh eö kegelmeket jobbágjkeppen szolgália, ugj az mint jámbor jobbágj szokta jámbor urát és azzonját szolgálni, ezt hozzá teuén, hogj ennek utánna megh mondot Mákszin nevü oláh magát másnak rajtok keouel senkjnek ne obligálhassa, seöt ha feoldeokreol el menne és it Erdelliben akar ki keze alá magát adnáis, – ezen bizonsagh leuelünk által BARRABÁS Görgjné azzoniom és fiay mindenünnét reducalhassák, mint feje kötöt jobbagoikat, az magok feoldeokre. Ha peniglen ezen Mákszin neuü oláh az maga orzágába Moldoua feoldjre haza akar mennj lakóul, az mi fizetése rajta lezen BARRABÁS Georgjné azzoniomnak és fiaynak, azt elsőben nekik letegyé és bolcziu ueue indulhasson el feöldeokról; BARRABAS Georgjné azzoniom is és fiay tartozzanak ez után rolla kezeket eluenni és hazájába elboczáttanj cum omnibus ad se pertinentibus minden bántogatás nélkül. Meli dolognak bizonságára és errösségjre mies felliel megh neuzet bírák attuk ezen mi peczetes leuelunket fide nostra mediante.

Költ Kézdj Vásárhelt, ugian az BARRABÁS Geörgyné azzoniom házánál. Anno dieque praenotatis.

Iudices qui et supra.

BOD János, m. pa.

II.

Mü CZIGOR Mihály major, és SZABÓ Mihály, néhai SZABÓ János uram fia, Kézdi székben Kézdi Vásárhelt lakók, adgiuk tutára mindeneknek, az kiknek illik ez jelen való levelunköt hogy in hoc Anno 1652. die 3. mensis Juny circa festum Medardi jövének mi előnkben két fél személyek, ugj mint ab una, az Nemzetes Kézdiszéki Kézdi Vásárhellyi néhai BARRABÁS Geörgj uram megh hagiattott özvegie, HODOR Margit Aszszony, ab altera vero partibus KOMAN popa szabad személy, és tőnek mi előttünk illyen örök és állandó compositiot, szabad ió akarratyok szerént:

Adá magát ... megh nevezet KOMAN popa megh neuzet HODOR Marghit aszszonny(n)ak, és az eö maradva(n)inak nemzetsegről nemzetsegre fiurol

fiura örökös jobbágságra, megh hivatthatlan képpen maga es iövendőben ha kik fia i leznek azokkal eggiüt, illyen okon és conditio alat, hogj ha Aszszonyomon kívül valakihez adná és kötné magát, minden törvén nélkül szabadoson minden helyeken, erdőn, mezőn, falun, városon, harminczadon és vámos helyeken is hozza nyulhasson, megh foghassa maga vagy arra rendelt embere, es reducalhassa, mint feje kötöt jobbágiát. Megh nevezet HODOR Margit Aszszonis arra igéré magát, minden il(l)egitimus impetitorok ellen minden igasságában, mint igaz földes Aszszonya, megh ortalmazza, és nyavaljaiban igassága szerént mellette lezen.

Ezt mi fellyel megh irt bírák hütünk szerént irattuk és peczetunkel is megh erősítettük – Anno et die in praenotatis. Datum ex Kézdi Vasarhely in aedibus relictiae uiduae quondam Georgy BARRABAS.

III.

Anno 1681. die 13 July Kézdi Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál Kézdi székben. Mi BORBÉLY Péter Kézdi-Vásárhelynek hütös Assessora, és BODÓ György Kézdi székben Vásárhelt lakók: Recognoscimus per praesentes, quod Anno, die locoque supra notatis Jövének mi előnkben illyen két részről való személyek, ugj mint egyfelől ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur és Felesége Susanna Aszszony, másfelől KERESZTES Gyeörgy nevü óla Moldovai Berzesti. Es adá s kötelezé magát meg irt BARABÁS Gyeörgy uramnak, és Feleséginek, posteritasinak is Jobbágyul örökösön meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgy Fiaival edgyütt Joonnal és Kosztántinnal, ugj hogy ha casu quo el találna menni meg irt földes Urától, bizonyos testimonialist vévén ha mivel adóssa leszen BARABÁS Gyeörgy urnak, positio deponendis, tartozzék BARABÁS Gyeörgy ur is el bocsátani, addig peniglen mint edgyik Jobbágya eö kegyelmét szolgállya, melyre hütél is kötelezé magát mi előttünk, egyebiránt ha el szökhne, meg tanálná BARABAS Gyeörgy ur, Felesége s Posteritasa, meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgyöt, Feleségit és meg irt gyermekeit akár holott, Erdőn, mezőn, falun, Városon és egyéb helyeken is, sőt Molduvában is, adósságaiért ezen levélnék ereivel hozzá nyulhasson, melyet mi igy értvén és halván mind az két részről, pro futuro testimonio irtuk meg ez mi hütünk szerint. Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

BORBÉLY Péter Assessor.

BODO Györ mp.

IV.

Mi RÁCZ János Fejér Vármegyében Kantalfván lakó nobilis, BODO Gyeorgy Kézdi-Vásárhelyi circumspectus, kik ez ide alább meg irt dologban köz

birált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik tenore Literarum nostrarum, quod in hoc Anno praesenti 1685. die 26. Marcy. Midőn volnánk Kézdi-Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen személyek, ugy mint ab una BARABÁS György ur, ab altera vero Molduvai Forrofalvi LASZLO Marton ilyen okon, mivel az üdőnek szük volta mia és az oda be való országh változása miá kételenített ide Erdélyben jöni, annak előtte is fen megirt BARABÁS Gyeörgy ur földin és keze alatt lakván, tehetetlen és gyámoltalan ember levén maga élete táplálására és oltalmazására, maga szabad jó akarattya szerint köté és kötelezé magát jobbágyul Feleségével és két ágon levő posteritásával, míg ez országban lakik örökösön, hogy Semmi szín alatt magát másnak nem obligállya, ha obligálná is, kötése erőtelen legyen, melyre erőss hüttel mi előttünk meg is esküttek, hahogy penig confugiálni találna, vigore contractus akar minemű helyekből reducálhassa eő kegyelme magát és posteritásait; mostani ügyefogyott állapottyát megtekintvén eő kegyelme BARABÁS Gyeörgy uram, ada egy köből buzát, az előtt is egy vékát adván, hogy ha casu quo vissza fordire (földire) Molduvában akar menni, flor. 5 deponálván, BARABÁS Gyeörgy uram hírével mehessen el maga hűte és köteleessége szerint, alioquin fide fragiumban maradjon, ezután is penig ha BARABÁS Gyeörgy uramot valamit fel vene és adó-sodnék, azokrul is BARABÁS Gyeörgy uramot, Feleségit és gyermekeit tartozzék contentálni; megirt BARABÁS Gyeörgy uramon, Feleségin és gyermekin kívül senkit ez országban ne szolgálhasson.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, mi birált személyek adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, mellyet kezünk írásával és szokott peccsétünkkel megerősítettünk az mi hűtünk szerint Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

Johannes RACZ nobilis m. pp.

BODO G. m.

(Ezen oklevél szerint nemcsak oláhok, hanem helylyel-közzel *csángók* is jöttek Moldvából. Forrófalva ma is népes magyar község mintegy 1300 csángóval.)⁷³

V.

Mi RÁCZ János, Fejér Vármegyében Kantafalván lakó nemes személy, és Kezdiszékbén Vásárhelt lakó BOLYO Péter ugyan Város hűtős Notariussa, kik ez ide alabb megirt dologban két részről való birált személyek vagyunk. Damus pro memoria per praesentes significantes omnibus, quibus convenit, quod in hoc Anno praesenti circa festum cir-

cumcisionis Jesu Christi 1685. die 6. mensis January. Mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való személyek, ugy mint ab una már megemlitett BARABAS György ur, és Felesége ASZALOS Susánna aszszony, ab altera vero KARACSONY János Feleségivel SIPOS Borbálával, és fiaival Todorral, Simonnal, Jánossal, Istvánnal és Péterrel, és tőnek mi előttünk fen megirt Birált személyek előtt ilyen örökös megmásolhatatlan contractust, ilyen okon, mivel láttják magoknak tehetetlen voltukat és gyermekeiknek tápláltatásokra, mostani szük időhöz képest alkalmatlan voltokat, hogy azért mind magok, s mind gyermekeinek lehessen tápláltatásokban jobb securitások, adák és kötelezék magok szabad jó akarattyak szerint örökös Jobbágságul az fen megirt KARÁCSON János és Felesége két ágon levő posteritásaival edgyütt megirt BARABÁS Gyeörgy Urnak, Feleséginek és posteritásainak; meg tekintvén azért ut supra BARABÁS Gyeörgy Ur is szükséges állapottyokat, mivel magok életek táplálására alkalmatlanok, most de praesenti ada magok és gyermekek táplálására két köből buzát és két köből hariskát, melynek az ára az elmúlt esztendőbeli egy köből buzának árával edgyütt faciunt in numero fl. tizennégy, sub hac conditione, mivel maga is mi előttünk fen megirt KARÁCSON János élő nyelvel azt vallya, hogy senkihez maga feje kötve nintsen, mind azon által ha casu quo előbbeni örökös Ura találtatnék BARABÁS Uramnál az fen megirt summát és ha ezeken kívül többet is, ezen contractusnak vigorával akar holott akar minemű helyeken, minden törvénybeli remediumok excludáltván, meg vehesse KARÁCSON Jánoson és posteritasin, maga eő kegyelme Felesége és posteritása is; melynek nagyobb hűteliért és bizonságaért, örökös állandóságaért maga KARÁCSON János és Felesége hüttel is obligálák magokat arra, hogy el nem szöknek, hanem mindenekben igazán és jámborul szolgállyák eő Kegyelmit és posteritását, ezen contractusnak peniglen vigorával ha el szöknének, valahol tapasztaltatik s deprehendáltatik, mindenütt hozzá nyulhasson, mind maga és posteritása eő kegyelminek, magokhoz és posteritásokhoz.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, melyet nagyobb bizonságnak és erősségnek okaért peccsétünk és Kezünk írásával corroboráltunk az fen meg irt napon, helylen, és esztendőben az mi igaz hűtünk szerint. Judices idem, qui supra.

Johannes RACZ, nobilis m. ppa.

Petrus BOLYO Jur. not. m. ppa.

VI.

Mi BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelyi hűtös Notarius, Gyeörgy mester ugyan Kézdi Vásárhelyi circumspectus recognoscilljuk per praesentes quod in hoc Anno 1690. die 21 May Mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt N. BARABÁS Gyeörgy Ur házánál, jöve mi előnkben Molduvai Kicsko falvi FARKAS Demeter maga Felesége és gyermekei képekben és kötelezé magát keze beadásával megemlített nemzetes BARABÁS Gyeörgy urnak szolgálatra magát, úgy hogy eő kegyelme maga jóságában vigye be és ez mostani változó időben mindenek ellen oltalmazza és mig lakása itt leszen, senkit eő kglmin kívüll az meg említet FARKAS Demeter, Felesége és gyermekei ne szolgálhassanak, sőt ha mikor BARABÁS Gyeörgy ur jószágáról el akar menni, szabadosan elmehessen az eő kglme hirivel, bolcsut vevén; hazájában és ha casu quo el menne is, és ismét vissza jőne, ugyan meg említett nemzetes BARABÁS Gyeörgy Uramon kívüll senkit ne szolgálhason.

Melyről adtuk e testimonialis kezünk írása és pecsetünk alatt költ levelünket fide nostra mediante. Anno die et loco supra notatis. *Petrus BOLYO* Jur. Nott. oppidi Kezdiv. p.

VII.

Mü DEMIEN Kelemen Szentkatolnai nobilis, és CZIKI Tamás primipilus martonfalvi Kézdi Székiek és ide aláb megh irt dologban bíralt személiek. Damus pro memoria per praesentes, quod in hoc Anno praesenti 1690, die vigesima Mensis February Midón volnánk Kézdi székben Kézdi Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Georgj uram házánál jelen levén mi előtünk egy felől ugyan megh irt BARABÁS Georgj uram, ab altera vero egy Molduai REKECZEJ Péter nevü oláh, kys annak előtte megh irt BARABÁS Georgj uram földin lakot, akarván asért magának job securitast venni, maga sabad jo akaratia szerént adá és Kötelezé eörökös jobbágságra magát és Feleségit Uricat két ágon levő posteritasit megh irt BARABÁS Georgjnek, és posteritasinak obligalván mi előtünk magát juramentomának depositioiával is, melj ellen ha casu co impingalna is, vigori contractus akarhol s akar mi helleken hoza niulhasson és niulathasson megh irt BARABÁS Georgj ur, és posteritasit.

Melj dologh mi előtünk igj menvén végbe, miis pro futuro testimonio ezen peczet alatt költ levelenket fide nostra mediante attuk.

Datum et actum Anno die locoque supra notatis. Iidem qui supra.

DEMEN Kelemen

nobilis de Szent Katolna, m. ppria.

VIII.

Mi IMREH Deák Kászón széknek vice király biráia nobilis, PETER István Deák Kászonszéki Jakabfalvi primipilus ez ide aláb megh irt dologban bíralt személyek adgyuk emlékezetül mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc anno 1690. Die 8. Augusti midón volnánk Kézdi-székben Kézdi-Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Georgy ur házánál ielen lévén mi előtünk személyek szerént egy felől Nemzetes BARABÁS György uram ab altera Havasalföldi oláh Todor és CSILJÁN György, kik is magok szabad io akaratyok szerént minket megbirálván, kezek beadásával erős hutet megh esküvén obligalok magakot iobágyul fen megh irt Nemzetes BARABÁS György urnak és posteritásának iure perpetuo úgy hogy emigh ezen az földön laknak, ő kglmín kívüll jobagyképen mást ő kglmín kívüll ne szolgálhassanak, s nem is szolgálnak és ha casu quo ezen erdélyi birodalomban redeálnának vigore praesentium ő kegyelme nemzetes BARABÁS György uram és posteritasa hoza nyulhasson és nyulhathasson akarmely helyeken és udoben.

Mely dolog mi előtünk igj menvén véghe ezen dolognak nagyob bizonsagaul attunk magunk kezünk írása alatt költ pecsetes levelünköt fide nostra mediante.

Actum Anno Die locoque supranotatis. Iidem qui supra.

IMRE Deák mp.

PETER Istvan Deak, m. p.

IX.

Mü BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelynek hűtös Notáriusa és PHÜLÖP István Kézdi széki Kézdi Vásárhelyi circumspectus ez ide aláb megirt dologban két részről való böcsületes személyeknek kézen fogott Birái adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik tenore praesentium, quod in hoc Anno praesenti 1694. die 29. Augusti, mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt nemzetes ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való becsületes személyek, úgy mint ab una parte BARABÁS Gyeörgy uram Kézdi székben Vásárhelt lakó, ab altera vero VOLKÁN Máté illyen okon, hogy a mint bizonyos szükségében, úgy mint házasságának idein és iffju legénységében is adósodott volt meg bizonyos számu forintokkal, folyamodván megh irt BARABÁS Gyeörgy uramhoz, levála eő kglmitől adósságának megh fizetésére fr. 5. d. 40. mely eő kglme ebbeli adását tekintvén megh irt VOLKÁN Máté, ki idegen ember lévén, jövendőben is eő kglméhez nyomoruságában bizhatnék, adá és kötelezé mü előtünk magát jobbágyull, mig ez földön lakik, és ha

valakihez való kötelessége találtatnék, az praetendens verificálhatná rajta való praetensioját, pénzt tartozik meg adni eő kglminek és posteritasinak, az üdők alatt peniglen mind magán megh irt VOLKÁN Mátén és posteritasin megh irt BARABÁS György uram és posteritasa mint ős jobbágyain kezit tarthassa, mely dologról minket meg bírálván maga keze bé adásával erről hüttel meg is esküvén, hogy eő kglmit el nem hadgya, mü is errül irt levelünköt ki adtuk fide nostra mediante nevünk és pecsétünk alatt. Iidem, qui supra

Petrus BOLYO Jur. Nat. m. pp.

Stephanus PHILEP m. pp.

X.

Mi RÁCZ Péter és RÁCZ István Fejérvármegyében Kantafalvában lakó nemes személyek, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1697. die 5. 8-bris, midőn volnánk Kézdiszékben Kézdi-Vásárhelt nemzeti ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való becsulutes személyek, ugj mint ab una nemzeti albisi BARABÁS György Uram, ab altera GLIGOR nevü János Olá legény, ki ennek előtte öt vagy hat esztendővel is ő kglme keze alatt nőt és nevedet volt, nem akarván, hogy továbbra is az ő kglme földin kül másut lakjék, most ujjaban is mi előtünk erős hüttel megesküvén, adá és obligálá magát meg irt BARABÁS György uramnak, posteritasinak örökös jobbágyul magát és posteritasit, és obligálá magát, hogy ha ezen Contractusa elen inpingalna, akarhol is ezen Contractusnak erejével hozza nyulhasson és reducalhasa, mint maga fejen kötöt örökös ős jobbágyát, mely dolog mi előtünk fen meg irt bírák előt így menvén végben, mi is adgyuk ez kezünk írása alatt való levelünket pro futuro testimonio pecsétünkkel is meg erősítvén, fide nostra mediante.

Datum Kézdi Vásárhely, anno, die et loco supra notatis.

RÁCZ Péter m. pro.

RÁCZ István m. p.

XI.

Mü JANTSÓ István, Kézdi-Vásárhelynek hütös Polgára, GEÖRGJ MESTER hütös Assessor, mindketten Kézdi Vásárhelyiek Circumspecti, ez ide aláb meg irt dologban kezül fogot bíralt személyek, Adgyuk tuttára mindeneknek, az kiknek illik, Quod in hoc Anno praesenti 1697. Die 3. Marti, midőn volnánk Kézdi Vásárhelt, Nemzeti ALBISI BARABÁS György ur Házánál, jövének mi előnkben ilyen két fél személyek, ugj mint ab una meg irt BARABÁS György uram, ab altera moston Kézdi székben Oroszfaluban lakó KARÁTSON István, Molduvai

Sorbonesti Ifju legény, ki is maga szabad jó akarattya szerint, mi előtünk adá és obligálá magát Jobbágyul meg irt BARABÁS György Urnak, és posteritasának, hogy mig ez hazában lakik, senkit BARABÁS György uramon és Posteritason kívül nem szolgál, sem mászhoz nem kötelezi magát, hanemha casu quo hazájában kívánkoznék menni, és ezen az földön nem akarna lakni, megint BARABÁS György Ur és posteritasa tartozzék elbocsátani, ha penig redeálna vagy clam, elmenne, valahol ő kglme BARABÁS György uram és posteritasa találtathatta, vigore contractus mint maga ős jobbágyát, akárhonnán is reducalhasa, minden törvénybeli processuson kívül, melyre mi előtünk az fen meg irt KARÁTSON István is obligálá magát, ha hol penig ut supra, boltsut vévén, el találna menni, az mellyeket BARABÁS György ur neki adna, tartozzék azokat vissza adni BARABÁS György urnak és posteritásának.

Melly dolog mi előtünk így menvén végben, attuk mi is ez mi kezünk írása alatt költ levelünköt sub vigillo nostro usuali fide nostra mediante, idem qui supra.

Stephanus JANTSO juratus Consul m. p

GYÖRMESTER m. p.

XII.

Anno 1704. die 10. 9-bris. Ez ide aláb meg irt személyek előtt Véstén lakó Szeben széki oláh János maga szabad jó akarattya szerént Fiával együtt Andrással, szemben lévén ezek, személyek szerént magokat, Feleségeket és Utánok levő posteritásokat adák és obligálák kezek beadásokkal selér Jobbágyul, ugj hogy mig ez hazában lesznek, senkit BARABÁS György Uramon és Posteritasin kívül nem szolgálják, és a mint magok előttünk megvallyák, senkihez obligatiojok nincsen is, meg irt BARABÁS György úr és posteritassa keze alol nem anfügiálnak, ha valaki törvényes uton az haza törvényi szerint háborgatná őket, valamit BARABÁS György ur és Posteritassa adna, depositis deponendis, földiről BARABÁS György urnak és Posteritassinak ugj mehessenek el; secus BARABÁS György ur és Posteritassa maga obligatioja mellett meg tarthassa, melyre is hüttel is obligálák magokat, mely obligatiojokot értvén mü is, BARABÁS György ur is igiré magát, hogy minden igaságos dolgokban mellettek leszen s oltalmazza.

Mely dologról mü is adtuk ez mü kezünk írása alatt költ Peczétes levelünköt pro futuro testimonio fide nostra mediante.

Datum et actum in oppido Kezdi-Vasarhely. Anno et Die ut supra apud aedes praedicti György BARABÁS.

Judices infra scripti:

Josephus DEMJÉN, nobilis de Sz. Katolna.
Stephanus NAGY, nobilis de futasvalva. *Michael TÖRÖK* de Sz. lelek, nobilis alius futasfalviensis.

XIII.

Mi KASZA András F. Torjai Nobilis és VARGA Mihály K. Vásárhelyi. Recognoscimus per praesentes, quod in hoc Anno 1705. die 20. July, Jöve mi előnkben it K. székben K. Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Györgj uram házánál egy molduvai BOÉR János nevű Retesci (?) csizmadia ola feleségével együt, Es maga szabad jó akarattja szerént kezit beadván és erős hittel is megesküvén, obligálá magát Jobbágyul nemzetes BARABÁS Györgj urnak és posteritassinak maguk szeméjleekben és posteritassok iránt, sub ea conditioe, hogy a mig ebben az hazában lakik, senkit ő kegjelmin és posteritassin kívül nem szolgál, ha penig ő kegjelme földéről hazájában igjekeznek és el akarña menni, bulcsu véve mehessen el, az tüz helj pénctz megadván, ha mit penig meg irt BARABÁS Györgj úr és posteritassa adna, mig az ő kegjelmek földin lakik, arról számot vetvén, arról tartozzék contentálni, mint hogj csak magok szeméjleekben pusztán jötenek az ő kegjelme föltére, ha penig casu quo aufugjalna, hirnélkül, akárhol ebben az hazában találattik, ezen contractusnak vigorával magát és posteritassit Nemes BARABÁS Györgj ur és posteritassa mint fugitivus jobbágyát reducalhassa akar minemü helljeből. Melj maga hit szerént való obligatioját feleségével egjüt mi is igj értvén és halván, ut supra keze beadásával minket meg bírálván, mi is pro rei testimonio adtuk ez mi peccsét alat költ recognitionalisunkat anno, die et loco supra notatis fide nostra mediante.

Idem, qui supra. –

KASZA András nobilis, m. ppria
VARGA Mihály, m. p.

XIV.

My SZABÓ Péter Kézdi Vásárhelyi néhai SZABÓ Mojses fia Circumspectus és kézdi széki Lemhényi KANISTEROS (?) János primpilus ez ide alább meg irt dologban bírált személyiek adjuk tudtára akiknek illik mindeneknek, Quod in hoc Anno 1713. die. 10. 9-bris midőn volnánk Kézdi-Vásárhelyt nemzetes BARABÁS György uram házánál, jelen lévén mi előttünk ab una megirt BARABÁS Gjörgy uram s ab altera Moldovai Barbosi MOLNÁR János, minthogy az mostani időben az sok változás miatt kentelenitet ez hazában jőni, maga szabad jó akarattjából foljamodék meg irt BARABÁS Gjörgy uramhoz, hogy eő kegyelme venné maga oltalma alá és szállitaná maga malmában, igirvén arra magát, hogy teljes tehetsége

szerént eő kegyelmit és maradékít jámborul szolgálja, mig az ő kegyelme keze alatt leszen és jó gondot visel mind az Malomra és körülötte való alkalmatosságokra; eő kegyelmin és Maradékin kívül magát másnak nem kötelezi; ha peniglen maga földire vissza menne, emberséges emberek előtt számot ad, bolcsut veszen, melyre mi előttünk keze be adásával obligálá magát, hogy el nem szökik; ha peniglen ez ellen vétne, akárki földiről is Erdélyben reducalhassa BARABÁS György uram és Posteritasa, és meg esküvén róla, hogy ezen obligatiojának meg állója leszen.

Melj dologra minket kezek be adásával megbírálván, az dolognak nagyobb erősségire adtuk ez mi petsétes levelünket fide nostra mediante.

Anno, die et loco supranotatis. Idem qui supra.

(...)STOS János, m. p.

SZABÓ Péter, m. p.

XV.

Mi nemes Kézdi székben Szentléleken lakó ORBAI János nobilis és Nemes Fejérvármegyei KANTAI RÁ CZ Sámuel mostan az megnevezett székben Nagy-Nyujtodon lakó nobilis. Mik ez ide alább meg irt dologban kezen foga bírák vagjunk, adgjuk tuttára mindeneknek az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1726. die 19. mensis decembris, midőn volnánk nemes Kézdi székben Kézdi-Vásárhelyen lakó tek. nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram iő kegyelme maga Kézdi vásárhelyi nemes házához a végre, a mint ennek előtte való esztendőben, ugj mint a szüki alkalmatossággal menvén el eő kegyelminek egj SZŐCS Gyeörgj nevű jobbágja kézdizséki osdolai oda ki életinek táplálására fiaival Miklóssal és Rádullyal, kik is bizonyos időkig Udvarhelyszéken lakván, melyeket sok fáratsága után megirt BARABÁS Gyeörgj uram eő kegyelme meg találván és nagy kölcségin szekeresnek való fizetése által be is költöztetvén, vissza is hozott, mint ore tenus mi előttünk pateálák, kiket is nem akarván eő kegyelme simpliciter elbocsáttani, elsőbben kezezt kívánván, maga testvér eötesit Jánost említett Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram jobbágját SZŐCS alias SZABÓ Jánost, hogy többé el nem szökik, hanem szolgállyák mind magát említett BARABÁS Gyeörgj Uramot és iő kegyelme fiait, és azok deficiálván, leányágon levő posteritassit is, effelet magok szabad jó akarattjok szerént való erős hütöknek letételek után obligálák magokat és posteritassokat, e szerént erős hütöknek letételek után és posteritassakat örökössön, mely szabad akarat szerént való obligatiojokat halván sokszor említett BARABÁS Gyeörgj uram is igiré magát, hogy tehetsége szerént segíti és jó gondjokat viseli, mint cselédinek.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, miis a dolognak nagyobb bizonyosságára adtuk ezen igaz

hütünk és szokot pecsétünk, subscriptionk alatt költ levelünköt a meg irt napon és esztendőben.

ORBAI János nobilis,

kézdí széki szentléleki, m.p.

Fejérmegyei KANTAI RÁCZ Sámuel

nobilis. m. ppria.

XVI.

Ego infrascriptus recognosco praesentium testimonio, quod in hoc Anno praesenti 1730 die 9 January hivatván engemet K. Széki ALBISI mostan Vásárhelyen lakó nts BARABÁS Györgj Uram maga Ns Házához a végre, hogj igaz hütöm szerént forditanék meg egj Moldovai Boértól ő kglme Attyának adatott jobbágj sellérről való oláh levelet, mellyetis de verbo ad verbum igaz hitem szerént ide alább magyar nyelvre igj fordítottam:

MOLNÁR Péter tégedet és a te Fiaidat, kik Jobbágyink vattok, adjuk tuttotokra, hogy el akaránk vala adni MIKES urnak ő Nagyságának, de most azt gondoltuk, hogj adjunk vásárhelyi BARABÁS Györgj Uram keze alá, azért ő kglmit halgassátok mindenben, mint egj földes Urat, ha mit parantsol és az ő dolgát fogjátok, és ne mehesetek el más földes Urhoz ő kglmitől; de ha ő kglmit nem halgattjátok, authoráljuk ő kglmit, hogj megverjen és examináljon minden módon authoritative.

Mindaz által nem adtunk egészszen, hanem hogj szolgáljátok ő kglmit mint egj Földes urat (*a többi hiányzik; mintegy négy sornak hely van hagyva, azután következik a befejezés:*)⁷⁴

Mellyről ut supra adom kezem írása által költ testimonialis levelet fide mea mediante subscriptionem és szokot petsétemmel megerősítvén.

Kézdí sz. p. c. (privilegialis civitas?)⁷⁵ Kézdí Vsrhelynek magyar oskolának tanító mestere

KOVÁTS Mihály m. p.

XVII

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kezen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek ez levelünknek rendiben: Quod in hoc anno praesenti 1745. die 27. January. Midőn volnánk nemes Kézdí székben Kézdí Vásárhelyelt Tekint. Nemzets. ALBISI, mostan Kézdí-Vásárhelyen resideáló BARABÁS György ur ő kglme nemes lakó házánál, jelenének meg mi előttünk egy részről említett BARABÁS György ur ő kglme; ab altera Molduai WARTZEO Todor nevü idegen árva Legény, kiis ezen helységünkben semmi gyámola nem lévén, folyamodott említett BARABÁS György ur ő kegyelmébe az végre, hogy ő kglme venné maga protectioja alá, és adna olly jószágot és házat, az hová magát vonhatná

(mivel nem akarván tovább szolgálni), házasságra magát adni kíván, melly ebbeli jóakarattáért ő is kész magát örökösön obligálni jobbágyásra, ugy ezután leendő posteritássit is, a minthogy nemine cogente obligálá is magát mi előttünk, említett BARABÁS György urnak, és ő kglme Fiainak, mely szabad akarat szerint való obligatióját értvén sokszor említett BARABÁS György uram is említett WARTZEO Todor nak, igéré magát ő kglme, hogy mindenekben tehetsége szerint igyekezi (mint tselédit) protegálni, ezt is hozzá tévén, hogy ha casu quo ez hazában akár hová aufugiálna, ezen Levélnek erejével akár honnan egy szóval reducalhassa, reducáltathassa már említett BARABÁS György ur, és ő kglme Fiai, mint örökös Jobbágyát.

Melly dolog mi előttünk e szerint menvén végben, adtuk ki miis ezen Levelünklet pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet manu propriának és subscriptionk, ugy szokot petsétünkkel is megerősítettünk a fen megirt Esztendőben, napon és háznál. Judices adhibiti: *KOVÁCS János*, Kezdí vásárhelyi civis circumspectus m. p., és *KOVÁCS József junior*, K. Vásárhelyi civis. m. k.

XVIII.

Mi kik ez ide alább subscribált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1745. die decima Januarii, midőn volnánk Nemes Kézdí székben Kezdí Vásárhelyt mostan commoráló Kézdí Vásárhelyt Tekint. Ntsz ALBISI BARABÁS György Uram ő kegyelme házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való betsületes személyek, ugy mint ab altera Moldovai idegeny Ifiu Arva Legény KATONA Juon, kiis nem lévén többször ezen az Földön, nem is tudván, hová magát el vohatná, ismeretlen lévén, mindenek előtt, meg találván maga nemes házánál említett BARABÁS György uramat ő kegyelmit a végre, hogy venné maga keze alá, mint ollyan ismeretlen idegen Ifiu Legént és ő kegyelmit szolgállya, és kész ő kegyelminek magát obligálni, ugyan Posteritássit is Jobbágyképpen, és ha ő kegyelme ezután fogja Juhai mellé acceptálni, és ha tetszeni fogg ő kegyelminek, ő kegyelme keze alatt meg házasítani, és Juhai mellett szolgálni ő is ő kegyelmit; mellyre sponte nemine Cogente obligálá is magát említett KATONA Juon magát és Posteritássit, mellyet halván és látván említett Tekint. BARABÁS György uram is acceptála, és keze alá véve, obligálá arra magát említett KATONA Juon, hogy el nem szokik és semmi kárt említett t. BARABÁS György uramnak nem tselekszik és nem tésen, ha aufugiálna, akár honnan is Erdélyben és másutt is találtatnék, ezen levélnek erejével vissza

hoszghassa, hozzathassa, maga és ő Kegyelme gyermekei.

Melly dolog így lévén, és menvén végben, irtuk meg mi is jövődöbeli bizonyóság fide nostra mediante subscriptionk és szokot petsétünk alatt Anno, die, locoque supranotatis.

Adhibiti Regii: *VARGA Mihály*, Kezdi Vhelynek hütös Assessora, circumspectus, m. p.; és *HANKO István*, Kezdi Vásárhellynek Privilegiumi szabadságával élő személy et circumspect. m. ppria.

XIX.

Mi kik ez jelen alább meg irt dologban kézen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 6-ta Aprilis midőn volnánk Kezdi-Vásárhellyen Tekintetes BARABÁS György Uram Ó Kegyelme nemes házánál, jövőnek mi előnkben ilyen két részről való betsülletes személyek, ugymint ab una emlitet Tett. BARABÁS György Uram ő kegyelme, ab altera MOLDOVÁN Thodor, ki is kérvén azon emlitet Tett. BARABÁS György uramot, hogy venné maga keze alá, ki is maga szabad akarattya szerint Sellérrül obligálá magát, mik (mig) ezen földön ő Felsege birodalma alatt lészen, mást ő kegyelmin kívül nem szolgál, hanem minden héten egy nap hiven és igazán mind ő kegyelmit, mind peniglen ő kegyelme posteritait szolgállya, hogy ha peniglen aufugiálna, tehát ezen levelnek ereivel reducálhassa, reducáltathassa maga és posteritassa mint örökös Sellérit. Melly dolog mi előtünk így menvén végben, irtuk meg mi is a mi igaz hitünk szerint jövődöbeli bizonyóság subscriptionkkal, és szokott pets(ét)ünkel meg erősítettük a fenn meg irt Esztendöben napon és háznál.

Adhibiti Regii *CSISZAR Istvan* Ke(z)di V hi m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi Vásárhellyi circumspecta personák. m. ppria.

XX.

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kézen fogott Bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 9-na Aprilis, midőn volnánk Ns. Kézdi-Székbén Vásárhellyt Ntes ALBISI, mosta penig Kézdi Vásárhellyen resideáló Tts BARABÁS György Uram ő Kegyelme Nemes házánál, jelenének meg mi előtünk ilyen két részről való betsülletes személyek, ugy mint ab una T. Nztes BARABÁS György uram ő Kglme, ab altera ezen földön idegen Ráduly KOMONITS nevű oláh Feleségivel Máriával, kik is kérvén azon emlitet BARABÁS György Uramot, hogy venné ő kegyelme maga protectioja alá, és ő kglmit ugy ő kglme Posteritait is Sellér képpen szolgállyák, minden héten

egy-egy nap, obligálák arra is magokot, mig ezen a földön lagnak, ugymint: Háromszéken, senkit is egyebütt ő kglmén kívül obligálnák magukat, erőtelen légyen, sőt ha recipiálnák is másuvá magokot, ezen levelnek ereivel reducáltathassanak akár honnan maga és ő kglme Posteritássi által. Melly szabad akarat szerint való obligatiojokat halván T. BARABÁS György uram is, maga keze alá recepiálá, és maga Jóságában, házában maradni meg engedi Osdolán.

Melly dolog mi előtünk ez szerint menvén végben, irtuk meg mi is pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet meg is erősítettünk subscriptionk, manu propria, és szokot petsétünk alatt Anno, die locoque, ut supra.

Judices: *CSISZÁR István* K. V. m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi vásárhellyi circumspecta personák. m. ppria.

Jegyzet

1. A vonatkozó dokumentációt három iratsomag képezi: 1. az ún. *CSEREY-Székelly múzeum naplója*, 1875 (a továbbiakban *CS*; *CSEREY*né ajándéka 1902-ből; elsősorban a múzeummal kapcsolatos levelezést, cikkkivágásokat, vonatkozó aprónyomatványokat tartalmazó vastos, eredetileg mintegy 180 lapos füzetbe beragasztott, majd bekötött, kemény táblás iratgyűjtemény), 2. a *múzeumi sajtó irattár* (a továbbiakban hivatkozás nélküli) II. iratsomója (1881–90), valamint 3. a *háromszéki főispáni levéltár levelei* (a továbbiakban *FL*), I. iratsomó (1879–98), amelyet szintén átadtak a múzeumnak. Az, hogy a dokumentációt nem dolgozták fel érdemben, érthető: sem a helyi hatóságok, sem a MIKÓ-kollégium szerepe nem a legpozitívabb az első évtizedekben, márpedig a múzeum történetével foglalkozó muzeológusok is MIKÓs tanárok voltak, ráutalva a helyi hatóság úján kapott szubvenciókra. Másrészt, az impériumváltás után politikailag is ellenindokolt lett volna a kezdeti konfliktusok firtatása. A hivatkozásoknál a BIRÓ Rózsa által elvégzett inventarizáció számozását használjuk, akinek ezúton is köszönjük segítségét.
2. 1881. okt. 15. – 1882. jan. 4-én hagyja majd jóvá a belügyminiszter.
3. 1881. június 6.
4. SZÁSZ István (1848–1888), a kolozsvári egyetem első bölcsészkar-i doktoránssa, sepsiszentgyörgyi polgári fiúiskolai tanár, a múzeum igazgató-választmányának tagja, 1881-ben jegyzője (*SzN*, 1888/85)
5. TÖMÖSVÁRI Ödön, dr. (1852–1884), kiváló természetudós lesz (ízeltlábúak), 1881-ben Marosvásárhelyen, a református kollégiumban okleveles tanár. A más két jelentkező ROSTI Antal görög katolikus papnövendék, aki iratok nélkül érkezik, és ORBÓK Gyula okleveles nép-és tornatanító (*FL*, 1881/14).
6. Az 1617-es *keresztúri Kalendarium 1618-ra*; SIDERIUS *Catechizmus* 1624-ből; Pádúai Iulius Caesar *Arithmeticája* 1692-ből (unikumok voltak).
7. Az ezüstöv, az ezüstkupa 1632-ből, az apró rubinnal és smaraggdal ékesített mellékszer, s két 17. századi sodronyművi ezüstrózsa (*CS*, 164.g.).
8. Az oroszfalui telep kerámiaja nem tipikus, tárgyalták dákként, rómaiként, de lehet kora középkori is, ahogy azt NAGY Géza gondolta.
9. HUSZKA József (1854–1934), a magyar díszítőművészet- és falképkutatás jeles alakja, ekkor sepsiszentgyörgyi polgári fiú- és leányiskolai tanár.
10. Egymást hasznosan ki is egészítik olykor: HUSZKA már csak az újabb díszítő elemek után érdeklődik, ő viszont szeretné szabatosan a használati periódust is megállapítani, írja NAGY Géza 1882 nyarán (*CS*, 164.g.).

11. *FL*, 1882/56.

12. Kiszállás történeti még Kézdiszentlélekre, kiselejtezett miseruhák megszerzésére. Az 1882. évi számadásban az ásatáson, kiszállásokon kívül könyvbemutató, okmányok vásárlása, három madár kitömésének költsége szerepel.

13. **A sepsiszentgyörgyi őstelepeken** (epresztői ásatási jelentés), *N*, 1883/88. Az epresztői leletek bronzkoriak, La Tène-korúak, illetve marosszentannai típusúak (gótok), de marosszentannai kultúráról majd csak KOVÁCS István ásatásait követően beszélhet egyáltalán a szakma, tehát NAGY Géza a népvándorláskorra való meghatározással lényegében ezt előlegezi. Az őrhelyi telep bronzkori: a Schneckenberg-kultúrába sorolják.

14. A felhívás az 1885. évi budapesti országos kiállításra a *Nemere* 1883. április 29-i szám mellékletében, majd a július 12-i számban jelenik meg. RÁTH Károllyal tárgyalhattak, mert, mint a *Nemere* írja, ő járt ekkor ez ügyben a Székelyföldön (*N*, 1988/99). Az 1883. évi számadásban szerepel még az alapszabályok kiadása.

15. A bölöni anyag kora vaskori, Halstatt B 1, amelyre – mivel a Kárpát-medence térsége gazdag rézlelőhelyekben, épp a bronzeszközök legnagyobbat elterjedése a jellemző.

16. A zágoni leletet ugyancsak a Halstatt B 1-be sorolják.

17. *FL*, 57.

18. RÉVAY Lajos (1837–1889), református lelkész – 1877-ben Illyefalván, 1879-től Sepsiszentgyörgyön. Jelentős közéleti személyiség, állandó munkatársa volt a *Nemere*-nek és a *Székely Nemzet*nek is. 1882-től elnöke a múzeum igazgató-választmányának.

19. *FL*, 31 (az 1881-es jelentés)

20. *SzN*, 1884/6.

21. *SzN*, 1888/81.

22. *SzN*, 1887/1 és 195.

23. A *Nemere* hírlapot (utalásban *N*) még HERRMANN Antal alapította, Brassóban, és az utolsó, *Nemere – Határszéli Közöny* névváltozatú 14. évfolyammal szűnik meg, Sepsiszentgyörgyre 1874-ben kerül át. Regionális igényű lap, Borszék-től Hétfaluig tudósít. 1883-ban, amikor NAGY Géza szerkeszti, Erdélynek összesen 26 magyar nyelvű hírlapja van, ebből Székelyföldön a marosvásárhelyi *Maros-Vidék* és *Erdélyi Értesítő*, a kézdívásárhelyi *Székelyföld*, illetve a két sepsiszentgyörgyi lap.

24. Közönség hiánya miatt maradt el. L. még az **Apológiát**, vö. a következő jegyzettel.

25. *SzN*, 1885/130–133.

26. *N*, 1883/67.

27. Sorrendben Besenyő, Gelence, Bibarcfalva, Füle, Homoródszentmárton, Magyardálya (Székelydálya).

28. *Székely Nemzet* (alap. 1882, 1906-tól *Székely Nép* néven; utalásban *SzN*); MÁLIK József (1849–1901) haláláig szerkeszti. MÁLIK 1873-ban a sepsiszentgyörgyi MIKÓ-kollégiumban tanít, következő évben létrehozza az első székelyföldi polgári leányiskolát, ennek tanára, 1882-ig igazgatója is. 1872–73-ban Budapesten az *Ifjúsági lapokat* szerkeszti (BENKE Istvánnal), 1875–76-ban az első vidéki pedagógiai folyóiratot, a *Székely Tanügyet*, 1877–82-ben a *Nemere*-t. Kezdetől *SzNM* igazgató-választmányi tag, 1893-tól elnök.

29. NAGY Géza levele CSEREYnéhez, 1882. nov. 16-án: december 15-től lehetőleg a *Nemere* minden számában lesz múzeumi hír, ti. átveszi a szerkesztését. BERNSTEIN 300 forint kezességet vállalt a fizetésére, amúgy a lap hirdetési jogvedelmét kapja majd (*CS*, 164.d.). Pontosítsuk: nem csak hírek következnek.

30. Az 1887-es Székely kiállításkor kapott bírálatokra válaszoló írás, ahogy a továbbiakban nevezzük, az **Apológia** tkp. NAGY Géza CSEREYnéhez intézett levele 1887. augusztus 28. után (*CS*, 171.e.), I. 2. melléklet.

31. **Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön**, *N*, 1883/7.

32. *FL*, 1882. március 28.

33. Nemrég cserélték le a régieket – a pecsétnyomokon kívül nagy, reprezentatív pecsét- és pecsétnyomat-anyag kerül a *SzNM* gyűjteményébe, nem csak a községeké.

34. *N* és *SzN*, 1883. évf. nov. és dec.

35. **A csiki székely krónika**, *SzN*, 1883/85.

36. NAGY Géza levele CSEREYnéhez. Érdekes felvillantani, miről ír ugyanakkor: A (nemrég bekerült) **Argirus...** csonka példány ugyan, de az érdekesebbek közül való, valószínűleg 18. század végi, meg van nevezve benne Tündér Ilona (nem csak Tündér Leány). HUSZKÁnak mutatta a (nemrég bejött) korszokát, a madárral díszített talajja nagyon érdekeseknek – összesen 5-6 állatmotívumot ismer a magyar díszítmények között (*CS*, 164.d.).

37. Tkp. **A Székely Nemzeti Múzeum. Bronzkori tárgyak** (*N*, 1882/67, 69–72).

38. *CS*, 164.g.

39. Levél CSEREYnéhez, a levél érdekessége, hogy leírja még benne a saját épületnek a katolikus templom mögé tervezett tervváltozatát, részletezve (*CS*, 169.f.).

40. *CS*, 173.d., 178.c. (vö. még május 26-i levelével).

41. **Ódon Erdély** (Magvető, 1986, válogatás) I., 365. és 356.

42. Vissza se kerülnek NAGY Géza évei alatt, a **VASADY-kódexet** pl. majd múzeumorsége kezdetén, LÁSZLÓ Ferenc szerzi vissza. Ez magyarázza azt is, miért nem foglalkozott velük NAGY Géza. A **VASADY-kódex** SZILÁDY-feldolgozata anyaga (TINÓDInak a feltehetőleg legrégebbi írása) különben már a **Régi Magyar Költők Tára** III. kötetben (1881) napvilágot lát.

43. *N*, 1882/89, 91.

44. *N*, 1883/48–49. Az **Apológia Oklevelek** cím alatt sorolja fel és 1543-beli okiratként említi, de már ekkor, 1887-ben is szó esik, ugyancsak az **Apológiában**, a múzeumban található ennél régebbi, 1539-beli oklevélről.

45. *N*, 63–79.

46. *N*, 43–45.

47. PONORI THEWREWK-öt és DÖBRENTÉIt leszámítva csak a most lehozott levél közzététele előtti években közöltek forrásokat az akadémia megalapításáról, írja a „Tóni” néven aláíró közlő, értéket ez adja.

48. *SzN*, 1886/68, 72, 76, 77. A forrásközlés az utolsó számban.

49. *SzN*, 1885/114.

50. *SzN*, 1888/144 – ehhez majd egy utánközlés is társul a *Századok* nyomán 1889 júliusában, B. HUSZÁR József 1764-ben, az események után írt levele.

51. *SzN*, 1888/164, 166.

52. *CS*, 164.h.

53. Meg is jelent aztán – *SzN*, 1885/186–189.

54. *CS*, 169.f.

55. *SzN*, 1889/59–62. A 98. számban glossza az előadások és egy a *Had-történelmi Közleményekben* megjelent cikk kapcsán a székely címmerről.

56. SZABÓ Károly, az Erdélyi Múzeum könyvtárosa, a **Székely Oklevéltár** atyja hatvannégy éves ekkor, egy év múlva hal meg. A Székely Nemzeti Múzeum kezdetének is cselekvő részese volt, és mindvégig odafigyelt rá. „Az öreg szittya”, írja NAGY Géza, látva a reménytelen helyhiányt, a szakma vergődését, kifakad: „hát nincs itt a három ós székely székben húszezer olyan ember, aki csak egy forintot adva, egy tisztességes helyiséget tudna a székely nemzeti múzeum számára építtetni?” „Ugy látszik, mondtam, hogy a nap későre fog a felhőkön áttörni” – zárul a cikk.

57. *CS*, 172.f.

58. *SzN*, 1889/146.

59. *CS*, 173.c.

60. Recte: BENKE.

61. *CS*, 173.e. – CSÁSZÁR ekkor egyben felügyelő-bizottsági jegyző volt.

62. *CS*, 173.d.

63. TÉGLÁS Gábor cikke 1895. december 25-én: szorgalmazza az épületet, hivatkozik a múzeum szakmai elismertségére (Karl GOOS a bécsi tudományegyetem kiadványaiban; KOCH Antal innen történő őslénytani felfedezései; J. JUNG prágai egyetemi tanár, aki ájtott ide, hogy láthassa...)

64. A levél datálatlan, csonka, a benne említett 1882. évi jegyzőkönyvi (*SzNM*-alapeltári) szám alapján 1882 legvégén vagy 1883 legelején írta. NAGY Géza összegezi a gyűjteménnyel való szembesülése következtetéseit – ilyen értelemben első évének legfontosabb dokumentuma.

65. SIMÓ Dénes polgári fiúiskolai igazgató, a múzeum igazgató-választmányi tagja 1885-ben bekövetkezett haláláig.

66. A folytatás hiányzik.

67. NAGY Géza levele CSEREYnéhez 1887. aug. 28-án (CS, 171.e.): védőbeszédbe ágyazott nagyjelentés (1881–1887), válasz a Székely kiállítás alkalmával őt ért vádakra, ezért rövidítettük **Apológiájának**. Ugyanakkor reprezentatív dokumentuma NAGY Géza muzeológusi módszerének, a Székely Nemzeti Múzeumban végzett muzeológusi munkájának. A levelet egészében közöljük, leszámítva a mintegy 20–20 sort, amely az utolsó ív felső felének kivágással veszett el – az aláírás fölött egy lehúzott betűszár tanúsítja, hogy a levél kitöltötte a kivágás elő- és hátoldalát is.

68. **Emilia-kódex**. NAGY Géza nevezte el az adományozó CSEREYné után. 1883-ban került be a Múzeumba. DEBRECZY Sándor tárgyalja ugyan, legbővebben 1938-as doktori disszertációjában (**Monumentele în manuscris de limbă și literatură maghiară în Muzeul Național Șecuesc din Sf. Gheorghe**, Sf. Gheorghe), de közöletlenül tűnik el az 1944–45-ös menekítésben. DEBRECZYvel ellentétben NAGY Géza tartalmi ismertetést ad, kiegészítik egymást. Az **Emilia-kódex**en kívül az ún. **APAFFYné-kódex** (1677-es orvosságos könyv) került még NAGY Géza múzeumörsege idején a múzeumba, szintén 1883-ban (CS, 164.g., nem 1884-ben, ahogy azt DEBRECZY tudta).

69. A Dr. SZÁSZ Istvánnal és TÉGLÁS Gáborral együtt megtejt többnapos tanulmányút leírása és eredményei.

70. SZINNYEI valószínűleg keveri a három cikksorozatot: 1883–84-ből jelez az első címen, a *Nemere*-ből egyetlen hat cikkből álló írást, mint RÉTHY László és NAGY Géza közös közleményét.

71. Ami hiányozhat a felsorolásból: a gyarapodási jelentések, a múzeumról tudósító NAGY Gézánál már említett további gyűjtemény-ismertetések, egyéb közlemények, mint a SZINNYEIben is felsorolt **Emese álma**. SzN, 1884 (kny.: **Az Álmos-monda**), a **Rajzok a magyarok őskorából** (SzN, 1885/186–189), ott sem említették, mint a **Karácsonyi magyar népszokások**, amely Tündér Ilona témára is visszautal (SzN, 1885/200) stb. Megtörténhet azonban, hogy a féllapnyi kivágás nem véletlen: NAGY Géza mintha egyszerűen a csíki székely krónika körüli dilettantizmussal polemizálna, és ORBÁN Balázson kívül lehetnek más érintettek is.

72. A **Székely Nemzeti Múzeumból. Oláh telepítések a Székelyföldön** (N, 1883/63–79). Értékelését lásd az **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (SzN, 1887/1–6) tanulmány utolsó részében. A közlést felvezető sorokban NAGY Géza becses adalékként jellemzi az okleveleket „az eddigelé inkább csak sejtett, mint bizonyított népmozgalomhoz”. A *Nemere*ben lehozott okleveleket, tekintettel arra, hogy a dolgozat elsődleges szempontja NAGY Géza tudománytörténeti értékelése, ottani alakjukban hagyjuk. Az oklevelekből TUDÓS S. Kinga közölt újra a napokban megjelent kötetében hét 17. századi **Jobbágyélet a fejedelemségi Erdélyben. Jövevényjobbágyok Háromszéken, 1616–1698**, Mentor, Marosvásárhely, 2001, 90–91, 101–102, 119–120, 127–128, 146, 149–150, 160), négy további 17. századi (V–VI, IX–X.) vizsont nem sikerült azonosítania.

73. NAGY Géza megjegyzése.

74. NAGY Géza megjegyzése.

75. NAGY Géza feloldási kísérlete.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma („Szellemi Örökség” 1999. évi kiírás, „Szellemi sivatag” DKI-program), kibővítését és véglegesítését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulázását, beleértve a forrásközlést, kötet szerkesztési szempont indokolja. Szerk. megj.)

Géza NAGY în Sf. Gheorghe

(Rezumat)

Faima profesională a Muzeului Național Secuiesc s-a creat începând cu anii 1881–1889, în perioada custodiei remarcabilului om de știință și muzeolog Géza NAGY (1855–1915). În această perioadă își au începuturile săpăturile arheologice sistematice ale muzeului, cercetarea picturilor murale din evul mediu secuiesc, publicarea documentelor de arhivă în Sf. Gheorghe. Vizavi de ultimul aspect, trebuie să scoatem în evidență importanța circumstanței că în 1883, în calitate de redactor al ziarului local *Nemere*, Géza NAGY avea posibilitatea politicii proprii redacționale. Datele publicate nefiind cunoscute până acum, iar numerele ziarului *Nemere* fiind de asemenea foarte greu accesibile, considerăm necesară publicarea în anexă a două scrisori, care aruncă lumină asupra activității muzeistice a lui Géza NAGY, respectiv republicarea spre exemplificare a unor documente de arhivă.

Géza NAGY in Sepsiszentgyörgy

(Abstract)

The professional fame of the Székely National Museum had been created between 1881–1889, during the period when the remarkable scientist and museologist Géza NAGY (1855–1915) was its director. It was in this period that the systematical archaeological diggings of the museum, the research-work of the Székely middle age mural paintings as well as the publication of the archives' documents in Sepsiszentgyörgy started. Regarding this latest aspect, we have to stress the fact the importance of the circumstance that in 1883, as editor of the local newspaper *Nemere*, Géza NAGY had the possibility of his own editorial policy. The data published, unknown until then and the samples of the *Nemere* newspaper scarcely accessible, we consider it necessary to publish two letters in the annex, which could bring Géza NAGY's activity in the museum into a new light, respectively the exemplification of some archives' documents.

1 ábra NAGY Géza (1855–1915)

